

Ambt & Heerlijkheid

oudheidkundige kring Rheden - Rozendaal

DOELSTELLING

De Oudheidkundige Kring Rheden-Rozendaal is opgericht op 11 januari 1954 en stelt zich ten doel: de bevordering van de kennis der geschiedenis van land en volk van de Zuidoost Veluwezoom, in het bijzonder van de gemeenten Rheden en Rozendaal. Zij tracht dit doel ondermeer te bereiken door het houden van lezingen, exposities, wandelingen en excursies, het uitgeven van een tijdschrift en het bijhouden van een website, het bewaren van historische voorwerpen, documenten, afbeeldingen, boeken en andere geschriften, het bevorderen en ondersteunen van onderzoek op historisch gebied en de verschijning van publicaties daarover, alsmede het ondersteunen van en samenwerken met instellingen, stichtingen en verenigingen die een soortgelijk doel nastreven.

Archief

Het archief van de Kring is grotendeels ondergebracht bij het Gelders Archief in Arnhem. Daarnaast heeft de Kring een eigen archiefruimte in 't Sprengenhuis, Harderwijkerweg 25a, 6957 AB Laag-Soeren, met boeken, documenten en een beperkte collectie museale voorwerpen. Dit archief kan op afspraak worden bezocht. Afspraken kunnen worden gemaakt via e-mail (archief@oudheidkundigekring.nl) of telefonisch via Jan de Bes (026-4953780).

Lidmaatschap

Het lidmaatschap kost € 25 per jaar. Aanmelding, wijziging of opzegging (vóór 1 december) kan plaatsvinden via de website of telefonisch/schriftelijk bij de penningmeester. Leden van de Oudheidkundige Kring ontvangen gratis het ledenblad *Ambt & Heerlijkheid*.

Bankrekening

NL83ABNA0556713591 t.n.v.
Oudheidkundige Kring Rheden-Rozendaal.

De Kring is aangesloten bij Erfgoed Gelderland.
De Kring staat geregistreerd als ANBI-cultuurinstelling.

BESTUUR

Voorzitter

Harry Klein Koerkamp • 06-20533128
Correspondentie via secretaris of via
voorzitter@oudheidkundigekring.nl

Vice-voorzitter

Willem Kleijn • 06-21865900
willemkleijn@gmail.com

Secretaris

Antoinette Evers-Bon • 06-18331685
Grada Vleemingstraat 13, 6991 ZB Rheden
secretaris@oudheidkundigekring.nl

Penningmeester en ledenadministratie

Wim van den Beukel • 0313-414281
Labriehof 15, 6952 HW Dieren
penningmeester@oudheidkundigekring.nl

Bestuursleden

Jan de Bes • 026-4953780
Archivaris van de Kring
archief@oudheidkundigekring.nl

Jeroen van Gessel • 0313-450593
jeroenvangessel@chello.nl

Webbeheerder

Rob Weenink • 06-25585176
webmaster@oudheidkundigekring.nl

Website: www.oudheidkundigekring.nl

Uitgave

Oudheidkundige Kring Rheden-Rozendaal
Ambt & Heerlijkheid
Verschijnt 4 keer per jaar,
ISSN 1384-3362
Druk: WePrint4All 's-Hertogenbosch

REDACTIE AMBT & HEERLIJKHEID

Hoofdredacteur

Hans Witt • 06-51703054
Zutphensestraatweg 19, 6881 WN Velp
redactie@oudheidkundigekring.nl

Eindredacteur

Fineke Burgers-Dekkers

Redactieleden

Jeroen van Gessel
Truus Havinga-Wielenga
Rob Weenink
Gajus Scheltema

Vormgeving

Rob Weenink

Richtlijnen voor auteurs

De richtlijnen voor auteurs zijn op te vragen bij de redactie. De in een artikel verkondigde mening is voor rekening van de auteur en kan daarom losstaan van de mening van bestuur of redactie.

Rechten

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen of openbaar gemaakt in enige vorm of wijze zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. De uitgever heeft zich ingespannen om alle rechthebbenden van tekst- en illustratiemateriaal op te sporen. Mocht u menen rechten daarop te kunnen doen gelden, dan verzoekt zij u contact daarover met haar op te nemen.

Losse nummers van *Ambt & Heerlijkheid* zijn voor € 4,95 per stuk te verkrijgen bij:

The Read Shop in Dieren en Velp,
Boekhandel Jansen & de Feijter in Velp,
Firma Elderman, Groenestraat 54, Rheden,
Bakkerij Samberg in Ellecom en
Kapsalon De Oude Post in De Steeg.

INHOUD

- 1 **Inhoud en Van de redactie**
- 2 **Portrettitist Taco Scheltema en zijn ‘schone’ huizen in Velp**
Anita Matser
- 4 **De Hulsthof, een gewoon huis met een bijzondere geschiedenis**
Jos Leeman en Peter Breukink
- 9 **Het Tolhuis en de eerste tolgaarder 200 jaar geleden**
Roald Perbal
- 14 **Onderwijsvernieuwer Jan Ligthart**
Truus Havinga
- 19 **Rond het koetshuis van Daalhuizen**
Mario Broekhuis
- 24 **Het Van Kinsbergen Internaat te Dieren**
Deel IV: Het opleidingsschip
Dick Nauta en Jo Jansen
- 29 **Avegoor, van boerenhoeve tot landgoed, van koninklijk verblijf tot vakantieoord**
John Striker
- 33 **Vrienden in de eeuwigheid**
Ale Hartgers
- 34 **Een oproerkraaiër uit Velp-Zuid**
John Jansen van Galen
- 36 **Nederlands Hervormd verenigingsgebouw Nieuw-Dieren**
Thomas Hilhorst
- 39 **Boekbespreking: Tijdschrift Boschweg 7**
Fineke Burgers
- 39 **Een gesprek op niveau**
John Jansen van Galen
- 40 **Straatbeeld in Velp**
Hans Witt
- 41 **Van het bestuur**
Harry Klein Koerkamp

VAN DE REDACTIE

December, eind van een jaar en hét moment om terug te kijken. Kathleen Ferrier, o.a. oud-Tweede Kamerlid en dochter van de eerste president van de republiek Suriname, maar bovenal een wijs mens, noemde 2022 een omslagjaar. Een jaar waarvan we later zullen zeggen “na 2022 is de wereld echt anders geworden”. En rond de recente tv-serie over het rampjaar 1672 maakte historicus en presentator Hans Goedkoop de vergelijking met 2022. In het rampjaar 1672 brak na een periode van ongekende welvaart en relatieve rust op alle fronten chaos uit. Dat is in ieder geval wel herkenbaar. En net als nu, waar twitteraars en trollen treiterend met hun eigen waarheid bestaande veenbrandjes en vuurtjes nog eens flink opstoken, was er ook in 1672 volop fake news om de boel nog extra de verkeerde kant op te sturen.

Hebben Ferrier en Goedkoop een punt? Dat de wereld op dit moment uit balans is lijkt me overduidelijk. De wereld moet dus op zoek naar nieuw evenwicht. Vanuit dat oogpunt zou dit dus inderdaad een omslagjaar kunnen zijn want dit nieuwe evenwicht is de vernieuwing die noodzakelijk is om de onbalans op te lossen. Als optimistisch mens ben ik ervan overtuigd dat de wereld dit gaat lukken. Een paar uur geleden liep ik in alle vroegte met mijn hond op het Rozendaalse Veld en zag en voelde hoe de zomer steeds verder naar de achtergrond wordt gedrongen door de herfst en aankomende winter. Herfstkleuren vervagen en het wordt kaler, grijzer en stiller. Maar net als elk jaar ligt het voorjaar en de volgende zomer al weer ergens in stilte op de loer. Vernieuwing is een continu proces, op het Rozendaalse Veld en in de wereld. In 1672 en in 2022.

Binnen de redactie van Ambt en Heerlijkheid waren er dit jaar veranderingen. Naast Nelleke den Boer die aan het begin van dit jaar stopte, vertrok een andere vaste kracht binnen de redactie, Truus Havinga. Na 8 jaar een actief en zeer betrokken redactielid te zijn geweest vond Truus het tijd om te stoppen. Ook hier nog een welgemeend dankjewel aan Truus voor haar bijdrage aan Ambt en Heerlijkheid!

December is ook altijd vast een beetje vooruitkijken. Dat doe ik in ieder geval door iedereen een gezond en voorspoedig 2023 toe te wensen, hopelijk in een wereld die positief op zoek is naar evenwicht en naar vernieuwing.

Hans Witt

PORTRETTIST TACO SCHELTEMA EN ZIJN 'SCHONE' HUIZEN IN VELP

Anita Matser

Taco Scheltema (1760-1837) was een veelgevraagde portretschilder. Hij woonde tussen 1810 en 1831 in Velp, als schilder in ruste. Hij liet daar tweemaal een groot landhuis bouwen.

Taco (Pieters) Scheltema werd op 16 augustus 1760 in Harlingen geboren. Hij kwam uit een goeude familie. In Amsterdam kreeg hij les van Pleun Piera in de landschaps- en portretschilderkunst. Na een verblijf in Düsseldorf (kunstacademie), Saksen, Rotterdam en Amsterdam vestigde hij zich in 1794 in Rotterdam. Daar schilderde hij de grondleggers en bestuurders van het Bataafse Genootschap voor Proefondervindelijke Wijsbegeerte. Deze werken zijn in 1940 door brand verloren gegaan. Taco Scheltema vervaardigde het meest familie-stukken voor de Hollandse goeude burgerij en aristocratie, aanzienlijke lieden levensgroot geschilderd en vaak in landschappen geplaatst. Omdat hij zijn werk zelden signeerde, wordt hij ook wel 'de vergeten portrettist' genoemd. Hij trouwde in 1799 met Jacomina van Nijmegen (1768-1825). Zij kwam uit een welgesteld Rotterdams schildersgeslacht. Ze kregen vijf kinderen: Hendrica Anna (1800-1868), Salomon Pieter (1801-1873), Anna Hendrika (1804-1847), Gerard (1807-1839) en Maria Aletta (1810).

Zelfportret Taco Scheltema,
olieverf op doek

Jacomina van Nijmegen

In de zomer van 1799 maakte het echtpaar per rijtuig een reis van zes weken door de Bataafse Republiek. Opvallend was dat ze bijna veertig buitenplaatsen bezochten. Jacomina maakte hiervan een gedetailleerd reisverslag. Tien dagen verbleven zij in Velp. Vanuit een logement maakten zij wandelingen naar onder andere Beekhuizen, Biljoen en park Rozendael. Ze hebben er genoten van de "fraayheyd der gezigten". Een uitgebreide beschrijving van dit verslag is te vinden in het tijdschrift *Het Buiten, Kastelen, Buitenplaatsen en hun bewoners* (zie bronnen).

Portretten die Scheltema in zijn Rotterdamse periode maakte zijn te vinden in onder meer het Rijksmuseum, museum Boijmans van Beuningen, Gemeentemuseum Arnhem en het Kunstmuseum in Den Haag. De Leeuwarder Courant van 8-7-1961 meldde dat het Fries Museum drie werken van Taco Scheltema had verworven: een zelfportret, een portret van zijn vrouw Jacomina

Salomon Pieter Scheltema
(1801-1873)(RKD)

en een portret met zoon Salomon Pieter. Een portret van zoon Gerard van Nijmegen Scheltema, ook geschilderd door zijn vader, bevindt zich in het raadhuis te Sneek.

Schoonoord en Schoonenberg periode

Voordat het jonge gezin naar Velp kwam, woonde het op de buitenplaats De Buthe bij Brummen. In Velp liet Taco Scheltema twee landhuizen bouwen: eerst Schoonoord in 1810 en ongeveer tien jaar later Schoonenberg. Op Schoonoord is de jongste dochter Maria Aletta gestorven

op 6 september 1810, drie weken oud. Een jaar later, op 12 oktober 1811, werd Schoonoord verkocht aan Steven Daniel Cartier van Dissel en Jeanine le Norman te Ubbergen voor een bedrag van 14.500 gulden.

Taco Scheltema was van 1808 tot 1827 een van de eerste bestuursleden van Kunstoefening (later de middelbare school voor beeldende kunst en kunstnijverheid) in Arnhem.

Verschillende kranten waaronder de Arnhemsche Courant en de Rotterdamsche Courant meldden het overlijden van zijn vrouw: “Heden overleed Mevrouw JACOMINA van NIYMEGEN, geliefde Huisvrouw van TACO SCHELTEMA, huize Schoonenberg bij Velp, den 25 November 1825”.

In 1831 vertrok Taco Scheltema naar buitenverblijf Landzigt in Arnhem, waar hij is gestorven op 7 september 1837 (77 jaar). Beiden zijn begraven bij de Oude Jan in Velp.

Hoe het verder ging met Schoonoord en Schoonenberg

Zoals beschreven, werd op 12 oktober 1811 Schoonoord verkocht aan Steven Daniel Cartier van Dissel en Jeanine le Norman te Ubbergen voor een bedrag van 14.500 gulden. Latere bewoners waren onder andere de families Bijleveld en Ockerse. In 1896 overlijdt in het huis Jeanne Arnoudina Jantzoon van Erffrenten geb. Broers. De volgende eigenaar van Schoonoord was Edmond Boellaard.

Huize Schoonoord

Zijn weduwe bewoonde tot december 1837 het huis. Het werd toen verkocht aan de drie Vrijzinnige kerkgenootschappen te Arnhem om hier een Vrijzinnig Christelijk

Tehuis te bouwen voor Ouderen. Na gereedkomen van bejaardentehuis Avondzon werd Schoonoord gesloopt. Na een verbouwing van Avondzon heet het tegenwoordig Nieuw Schoonoord, naar de voormalige villa van Taco Scheltema.

Huize Schoonenberg

Taco Scheltema liet het landhuis Schoonenberg omstreeks 1820 bouwen op de helling van de ‘De Zandberg’ aan de straatweg van Arnhem naar Zutphen.

Zijn bezittingen zijn te zien op de eerste kadastrale kaart van Velp uit 1832. Het gebied Schoonenberg wordt begrensd door de huidige Daalhuizerweg, Arnhemsestraatweg en de Bergweg. De Bergweg heette toen Zandberg-scheweg. De buitenplaats Schoonenberg werd omschreven als een “kapitaal Heerenhuis, schuur en twee bunder zeven en dertig roeden en ongeveer zeven en negentig ellen land”. In 1831 verkocht Taco Scheltema de buitenplaats voor 25.000 gulden aan freule Elisabeth Aletta van der Burch van Spieringshoek uit 's Gravenhage, die het bezit verder uitbreidde. Huize Schoonenberg is in 1929 afgebroken. Vanaf 1905 is er een ontwerp om van het gebied een villapark te maken: ‘Ma Retraite’. Hierover is te lezen op de website over de historie van Daalhuizen onder Landgoederen/Schoonenberg.

Bronnen

Delpher

Gelders Archief

www.historievandaalhuizen.nl

<http://www.het-buiten.nl/pdf/hb-1-2019.pdf> en volgende delen.

Bovenstaande geschiedenis kwam tot stand door samenwerking van de redactieleden van Rheden op de Kaart Velp/Rozendaal. Rheden op de Kaart is een website over erfgoed van alle dorpen van de gemeente Rheden en de gemeente Rozendaal: www.rhedenopdekaart.nl

DE HULSTHOF, EEN GEWOON HUIS MET EEN BIJZONDERE GESCHIEDENIS

Jos Leeman en Peter Breukink

Het dorp Dieren wordt al vroeg gezien als een aantrekkelijke, redelijk welvarende vestigingsplaats. Niet alleen voor grote en kleine (ambachtelijke) bedrijven, maar ook voor winkeliers, pension- en hotelhouders, welvarende industriëlen en renteniers die er hun oude dag slijten. De aanleg van het Apeldoorn-Dierenskanaal, de ligging aan de IJssel, de goede trein- en tramverbindingen en de nabij gelegen bossen dragen bij aan dit ‘gezonde’ sociale en economische vestigingsklimaat. Vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw worden daarom in Dieren straten met ‘deftige’ villa’s ontwikkeld en gebouwd waarin de bovenlaag van de bevolking zijn intrek neemt en dat Dieren tot op de dag van vandaag voor een deel zijn statige allure geeft.

Een van die straten is de Zutphensestraatweg. Aan deze verbindingsweg naar Zutphen verrijst vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw een aantal monumentale villa’s, ontworpen en gebouwd door architecten/aannemers/ontwikkelaars als Lofvers en Uiterwijk. Imposante villa’s met namen als Rustoord, Rust een Weinig, Bergerlink en Welna zijn inmiddels verdwenen, maar vooral het gedeelte van de weg tussen Hogestraat en Molenweg oogt nog steeds fraai en straalt iets uit van de rijkdom en grandeur van vroeger.

Bouwdossier uitsnede, voorgevel villa

Een van de villa’s, op nummer 17, is villa De Hulsthof. Eigenlijk een gewoon, groot huis, maar met een bijzondere geschiedenis.

De bouw van de villa in 1918

De villa is gebouwd in 1918 in opdracht van Louis van der Stok, geboren op 1 november 1868 te Pelantoengang (Java), Nederlands-Indië. Op 18-jarige leeftijd treedt hij in dienst van de Koninklijke Marine, doorloopt alle rangen en is op 50-jarige leeftijd eervol ontslagen als kapitein-luitenant ter zee. Louis van der Stok en zijn vrouw komen in november 1917 in Dieren aan de Kruisstraat wonen. Hij gaat aan de slag als een van de directeurs van N.V. IJzer- en Metaalgieterij, vanaf 1918 gevestigd in nieuwe fabrieksgebouwen aan de Kanaalweg. Later zal de firma Lepper hier fietszadels produceren.

In datzelfde jaar koopt hij een stuk bouwland, 42,4 are groot, aan de Zutphensestraatweg en laat daarop de latere villa De Hulsthof bouwen. Het huis is ver achter de rooilijn op geplaatst waardoor het met zijn ruime voortuin een voornamelijk uitstraling heeft. De villa heeft een regelmatige plattegrond en is gebouwd in een voor die tijd kenmerkende sobere architectuur. De bouw wordt medegefinan-

L.A. van der Stok

cierd door Hendrik Willem Kölling (1874-1955), vanaf 1905 een van de directeuren van de Gazelle Rijwielfabriek. Waarom Hendrik in deze bouw investeerde is niet bekend. Het gaat in die periode na de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) steeds beter met Gazelle, waardoor Hendrik in staat is om zich in dit geval als 'projectontwikkelaar' te ontplooiën. Hendrik heeft meer huizen in Dieren en de Achterhoek en verstrekt ook hypotheek. Misschien is het daarom dat hij Van der Stok, die hij zeker kent uit de kring van Dierense industriëlen, te hulp is geschoten. Directeur Van der Stok verkrijgt in 1921 op eigen verzoek eervol ontslag als directeur. Hij blijft tot augustus 1921 in de villa wonen en vertrekt dan naar Drachten. In 1926 wordt hij burgemeester van Harlingen en overlijdt daar in 1947.

Voorzijde Bethanië, Zutphensestraatweg 17 Dieren, 1923

Louis van der Stok verkoopt zijn villa en grond in 1925 aan de Vereniging Het Ziekenhuis in Dieren. Tot die tijd is het huis verhuurd aan de Stichting Bethanië in Den Haag. De villa is een rusthuis voor jong én oud en krijgt ook de naam Bethanië. Het Dierense (kinder)rusthuis wordt in 1923 geopend. Het is bedoeld voor hulpbehoevende kinderen van alle gezindten.

Ontploffing

Maandagavond 21 mei 1923 om 9.45 uur had in de stichting Christelijk Rusthuis 'Bethanië' te Dieren een geweldige ontploffing plaats, terwijl daarna brand uitbrak. De secretaris der stichting, de heer Douzi, en de heer Laan die ook in het huis woont, waren alleen thuis. De heer Laan werd door de ontploffing door een raam geslingerd en kwam in den tuin terecht. Zijn gelaat was geheel verbrand, terwijl hij ernstige wonden aan de handen kreeg. Douzi werd tegen den grond geworpen, doch kwam met den schrik vrij, alleen de haren waren een weinig geschroeid. Door het geheele huis waren de ramen en deuren vernield. Hier en daar, waren de muren gescheurd. Eenige burens, die op den geweldigen knal van de ontploffing waren toegesneld, wisten na eenigen tijd, geholpen door de brandweer, het vuur te blussen. De directeur van de stichting De Vente was met zijn verpleegden naar een zangersfeest in Leuvenheim gegaan en des avonds laat terugkomende, vond hij zijn huis een ruïne. De juiste oorzaak van het ongeval schijnt nog niet bekend te zijn.

De Volkskrant 24 mei 1923

De traphal, de voorhal en de keuken waar een grote verwoesting werd aangericht: plafonds, deuren en kasten zijn uit elkaar geslagen

Hoog bezoek

Nadat de schade is hersteld wordt Bethanië op 19 november 1923 vereerd met een bezoek van koningin Wilhelmina. De dramatische economische situatie in Duitsland is aanleiding voor extra opvangwerk voor Bethanië. De Standaard schrijft over dat bezoek diezelfde dag:

H.M. de Koningin heeft hedenmiddag een bezoek gebracht aan het kinder-rusthuis Bethanië in Dieren. Te 3 uur arriveerde de Koningin met klein gevolg per auto van het Loo. Het bezoek hield verband met de aanwezigheid in Bethanië van een aantal Nederlandse kinderen uit het Roergebied (D). Het Comité ter uitzending van Nederlandse kinderen gevestigd te 's Gravenhage en Dortmund, dat ten doel heeft de arme ondervoede Nederlandse kinderen uit het Roergebied voor enige tijd in Nederland bij pleegouders onder te brengen en dat over 14 dagen weer 500 kinderen wil trachten te plaatsen, heeft namelijk ook een 24-tal kinderen afgedragen aan het dit jaar opgerichte kinder-rusthuis Bethanië te Dieren dat de kinderen gratis opneemt. Zij blijven er drie maanden en worden dan vervangen door een nieuwe groep, doch de zwaksten blijven langer.

En het Rotterdamsch Nieuwsblad over datzelfde bezoek: *Na haar bezoek aan Dieren heeft de Koningin een belangrijke gift geschonken voor het Kinder-rusthuis Bethanië in Dieren, waar een aantal Nederlandse kinderen uit het Roergebied worden verpleegd en voorts aan het Comité tot Uitzending van Nederlandse kinderen in het Roergebied.*

Faillissement

Maar hierna gaat het snel bergafwaarts. In 1924 word het faillissement van directeur A. de Vente uitgesproken, het rusthuis gaat over in andere handen.

Kinder Rusthuis Juliana

Op 1 januari 1924 is in Den Haag de vereniging Rusthuizen voor Kinderen en Volwassenen opgericht. Het Kinder-Rusthuis Bethanië in Dieren wordt met de gehele inventaris overgenomen en de naam wordt veranderd in Kinder-Rusthuis Juliana. Maar ook aan dit rusthuis komt spoedig een einde.

Het Wijkhuis

Bouwheer Van der Stok stopt de verhuur en verkoopt in 1925 de villa aan de Dierense vereniging 'Het Ziekenhuis'. Tot 1934 functioneert de villa als Wijkhuis.

Te Dieren is dezer dagen aan de Zutphensche straatweg een «Wijkhuis» geopend in tegenwoordigheid van het Gemeentebestuur, doktoren, predikanten e. m.

Dieren, 22 Febr. Het bestuur van de Vereeniging 'Het Ziekenhuis' heeft de aan den Zutphenschen straatweg alhier aangekochte villa met voor- en achtertuin ingericht voor 'Wijkhuis' en werd het heden in tegenwoordigheid van het Gemeentebestuur en een groot aantal dames en heeren officieel geopend. Een tweetal zusters zullen zich aanvankelijk in de keurig ingerichte woning met het verleen van hulp belasten.

Arnhemsche Courant 22 februari 1926

Er worden al snel plannen ontwikkeld voor een nieuw te bouwen wijkhuis. Nadat dit nieuwe gebouw aan de Noorder Parallelweg wordt gerealiseerd, koopt Hendrik Willem Kölling het oude wijkhuis op 1 januari 1934 van het Dierense Middelhovenfonds - dat inmiddels eigenaar is geworden - voor 13.000 gulden. En zo is de cirkel rond: het huis komt weer in handen van degene die de bouw ervan mogelijk heeft gemaakt.

Het echtpaar Kölling-Swets in De Hulsthof

Maar dat is niet voor niets. Op 26 juni 1934 treden Hendrik Willem Kölling en Paula Swets, zijn naaste medewerker bij Gazelle, in het huwelijk. Zij gaan de villa bewonen. Het is aannemelijk dat hij de villa toen de naam De Hulsthof heeft gegeven. Hij liet het huis in 1934

volledig opknappen en aan de voorzijde van de villa een serre aanbrenge. Het huis wordt ingericht door Paula, volgens de huwelijkse voorwaarden is zij eigenaar van alle huisraad. Het echtpaar heeft maar kort in de villa gewoond. In 1935 werd de echtscheiding uitgesproken. Hendrik Willem gaat terug naar de directiewoning naast de Gazelle fabriek. Paula vertrekt naar Den Haag.

Het echtpaar Hendrik Willem Kölling en Paula Maria Swets bij hun huwelijk op 26 juni 1934 in Nijmegen

Huisartsenpraktijk

Het echtpaar Vermeer-Borghstijn komt na hun huwelijk in 1936 in Dieren wonen. Dirk Johan Herman Vermeer vestigt zich als huisarts aan de Zutphensestraatweg 51, in villa Sonnevanc. In 1939 verkoopt Hendrik Kölling De Hulsthof aan Vermeer die in 1939 het huis uitbreidt met een spreekkamer en een praktijkingang.

Uitsnede bouwdoos, 1939. Zijgevel met hoofdingang, links de nieuwe praktijkingang en spreekkamer

De Hulsthof in de Tweede Wereldoorlog

De heer en mevrouw Vermeer-Borghstijn krijgen drie kinderen. De oudste dochter, mevrouw Margreet Eijkelboom-Vermeer geboren in Dieren in 1938, herinnert zich het volgende in maart 2021:

'Mijn vader was huisarts in Dieren van 1936 tot 1945 onderbroken door zijn onderduikperiode in 1944 tot het einde van de oorlog. In 1943 kwamen mijn oma Vermeer en tante Cor, geëvacueerd uit Wassenaar, bij ons wonen. Omdat mijn vader in het artsenverzet zat heeft hij moeten onderduiken in 1944; hij woonde in Amsterdam en werkte in het Tropeninstituut op het laboratorium voor microbiologie en infectieziekten. Het huis naast ons, De Acaciahof, was in 1944 door de Duitsers gevorderd. Het werd te gevaarlijk voor mijn moeder en de drie kinderen om in De Hulsthof te blijven, dat ook gevorderd zou worden. In september 1944 vertrokken we eerst naar een huisje in het bos, daarna zijn wij op een nacht met een auto naar Garrelsweer in oost Groningen gebracht.

Na de bevrijding in mei 1945 zijn wij weer naar Dieren teruggegaan. De Hulsthof werd toen bewoond door Engelse militairen, nadat de Duitsers waren vertrokken. Het huis was verwaarloosd, in de ramen zaten kogelgaten; de inboedel was voor een groot deel verdwenen. In september 1945 verhuisden wij naar Amsterdam. Hij promoveerde in 1947, zijn proefschrift liet hij drukken bij Mercurius in Dieren door een vriend de oud-verzetsman Marius Ackerstaff.'

(M. Ackerstaff was eigenaar van drukkerij Mercurius, Zutphensestraatweg 4-6 in Dieren)

Een verhuiscarrousel

Nadat het huis is hersteld van de oorlogsschade en ingericht door binnenhuisarchitect Sperna Weiland uit Arnhem, verhuist Hendrik Willem Kölling met zijn zuster Johanna (1871-1960) in 1946 naar De Hulsthof. Hij woont daar tot 1949. In dat jaar betrekken Hendrik en Johanna het landhuis Hofstetten in Ellecom en verhuist de familie Breukink van Hofstetten naar De Hulsthof. In 1960 overleed Gazelldirecteur Jan Breukink in de villa, 73 jaar oud. Mevrouw Cor Breukink-van der Kloot

Meijburg (1894-1981) blijft alleen achter en verkoopt het huis in 1977.

Van familiehuis naar kantoor

In 1977 koopt mevrouw T.C. Wijnand-de Swarte De Hulsthof. Zij begint samen met haar man, Wijnand Projectontwikkeling B.V. De villa wordt verbouwd en ingericht tot kantoor. Na enkele jaren stopt het bedrijf in Dieren en wordt de villa verkocht.

Van kantoor naar sportschool

In 1982 kopen mevrouw M.W. Wesseling en de heer L.H.M. Hendriks De Hulsthof en wordt de oude villa omgetoverd tot een fitnessvilla. Na diverse verbouwingen en de herinrichting van het terrein wordt het na 2006 duidelijk dat de toekomst van Lomar Sportvilla niet in de villa zou zijn. De opening van Lomar Sportvilla aan de

Admiraal Helfrichlaan vindt plaats in september 2017. Het eigendom van De Hulsthof gaat weer over in particuliere handen: in 2017 wordt de familie Lansdorp de nieuwe eigenaar.

Tenslotte

De Hulsthof: een gewoon huis met een bijzondere geschiedenis? In zijn meer dan honderdjarige geschiedenis heeft het huis veel bestemmingen en dramatische gebeurtenissen gekend. Het is heel bijzonder dat over al dat gebruik zoveel bekend is. De Hulsthof was een woonhuis, rusthuis, een wijkhuis, een dokterswoning, een kantoorpand en uiteindelijk zelfs een sportvilla terwijl aan het exterieur vanaf 1918 niet veel is veranderd. De villa kent illustere en bekende bewoners en is zelfs vereerd met koninklijk bezoek! Dat maakt De Hulsthof voor Dieren heel bijzonder.

Zutphensestraatweg 17 Dieren (Foto B. Lansdorp, 2022)

Bronnen

Gelders Archief Arnhem, afbeelding, woningkaart en bouwdoos
Zutphensestraatweg 17.
Jeanine Otten, beheerder
Gemeentearchief Harlingen,
Hannemahuis Harlingen.
Marian Rijk, *Een eeuw in versnelling*,
Ambo Antos Amsterdam, 2018.
Eva Breukink, *De eeuw van Gazelle
1892-2001*, uitgave Koninklijke
Gazelle NV, 2012.
Carla van Dokkum, *Eigenlijk heet ik
Tsiwja*, uitgeverij Q Amsterdam,
2016
Archief Frans Nas.
Kölling-Breukink Archief, Zutphen.
Informatie Margreet Eijkelenboom-
Vermeer, Rotterdam.
Informatie Jelle Talen, Dieren.
Archiefviewer Kadaster.
Knipsels en ansichtkaarten, collectie
Jos Leeman.
Delpher Kranten.

HET TOLHUIS EN DE EERSTE TOLGAARDER 200 JAAR GELEDEN

Roald Perbal

In Ambt & Heerlijkheid nr. 215 stond een artikel van Ton Elzebroek over het Tolhuis in Spankeren. In dit nummer een vervolgartikel geschreven door Roald Perbal, een nazaat van de eerste tolgaarder, de heer Claude Perbal.

Het besluit tot bestrating van de weg tussen Zutphen en Dieren werd genomen bij Koninklijk Besluit van 19 juli 1820 en 29 maart 1821¹. Deze weg maakte deel uit van de Rijksstraatweg der Eerste Klasse No. 8 van Brussel naar de Hannoverse Grens²: Brussel - Antwerpen - Tilburg - Den Bosch - Nijmegen - Arnhem - Zutphen - Deventer - Holten - Delden - Oldenzaal (zie figuur 1)³. De kosten voor de bestrating van de wegen van Zutphen naar Apeldoorn en van Zutphen naar Dieren bedroegen in totaal f.140.000,-. Het benodigde kapitaal werd verkregen middels deelname in een negotiatie (geldlening) door de Sint Anthony Groote Broederschap te Zutphen. Voor het verkrijgen van inkomsten werd op 13 februari 1822⁴ besloten om een tweetal tolhuizen te bouwen, te weten in:

1. *Brummen*⁵ (zie figuur 2); gelegen tegenover het huidige adres Zutphensestraat 72 te Brummen.
2. *Spankeren*⁶ (zie figuur 3); gelegen aan de Zutphensestraatweg op de grens met de uiterwaarden van de IJssel tegenover de herberg 'De Luchte' (aan de kruising met de Bockhorstweg).

Tolgaarder

Het bestek van het tolhuis bij Spankeren was van 6 april 1822⁷. De openbare aanbesteding voor de bouw vond plaats op 26 april 1822 om 12 uur 's middags in het lokaal van het Gouvernement te Arnhem in bijzijn van de Hoofdingenieur in het 3e District van de Waterstaat.

Op 5 september 1822⁸ was de bestrating van de weg tussen het dorp Dieren tot vlakbij Brummen zodanig gevorderd, dat deze voor publieke passage kon worden bereden en er een tolgaarder aan de tol⁹ bij de herberg 'De Luchte' te Spankeren kon worden aangesteld.

Het tolhuis had aan de buitenzijde een breedte van 5,40 meter en een lengte van 7,20 meter. De voorzijde was gelegen op 2,50 meter uit de kant van de straatweg en bestraat met zogenaamde Goudsche IJsselklinkers. De indeling (figuur 4) bestond uit een voorkamer met een lengte van 3,30 meter, alsmede daarachter een keuken en een slaapvertrekje met een bedstede tegen de achtermuur. Onder het slaapvertrekje was een keldertje, voorzien van een lichtraampje, de toegang was vanuit de keuken. Aan de buitenzijde van het gebouw bevonden zich een cirkelvormige waterput, met een inwendige diameter van 1,30 meter, en een secreet. De vloer in de voorkamer bestond uit zes zware eiken ribben, waarop houten planken waren gespijkerd. Aan de voorzijde was er een schuifkozijn met een onderraam van zes en een bovenraam van drie ruiten, zoals nog te zien is bij het tolhuis te Voorst. De vier schuifkozijnen in de zijmuren waren voorzien van een onderraam met vier en een bovenraam met twee ruiten. In de voorkamer was een schoorsteenmantel aanwezig en in de keuken een hoek-schoorsteentje om te koken. In de keuken was ook een Escosijnse gootsteen met pomp geplaatst, die was aangesloten op de waterput met een loden pijp. Er bevond zich aan de achterzijde van het huis ook een houten deur zonder ramen. Vanuit de keuken ging er een houten steektrapje via een luik met hengsels naar de zolderverdieping, die was voorzien van een raampje aan de voorzijde en was gedekt met blauwe Rijnpannen. Buiten bij de tolboom was er naast het reglement, tarief- en wapenbord een straatlantaarn geplaatst.

Figuur 1: Staat der grote wegen van de eerste klasse (Koninklijk Besluit van 13 maart 1821)¹⁰

Het bewogen leven van Claude Perbal

Claude Perbal (*1760 Nancy - †1828 Spankeren) werd de eerste tolgaarder te Spankeren. Aanvankelijk was hij luitenant in de Franse 164^e demi-brigade infanterie. Op 27 december 1794 trok deze demi-brigade onder de generaals Pichegru en Daendels over de bevroren Maas de Bommelerwaard binnen. Vervolgens werd door deze Franse troepen in januari 1795 het land van Altena bezet en staken ze bij Werkendam de bevroren Merwede over. Op 19 januari 1795 was de Franse bezetting van de Republiek der Verenigde Nederlanden een feit en werd de Bataafse Republiek uitgeroepen. Van 1 december 1795 tot 29 februari 1796 was de 164^e demi-brigade onder brigadegeneraal J.B. Salme gelegerd in Zutphen¹⁴.

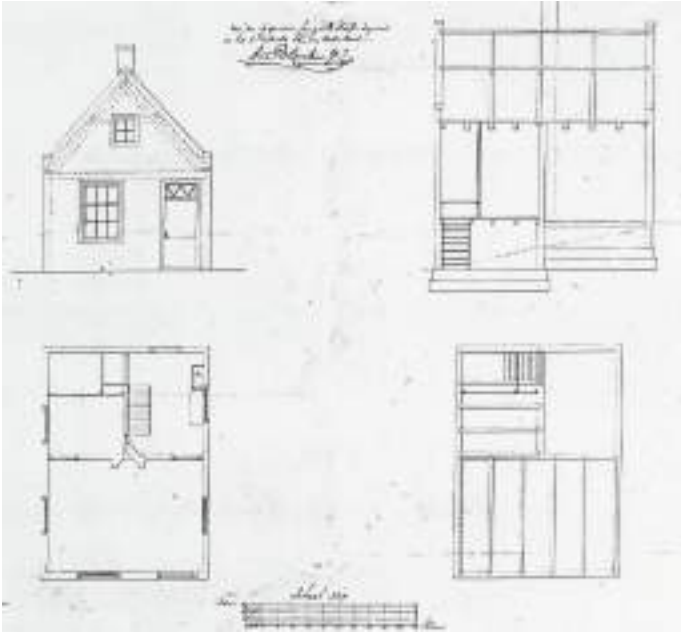

Figuur 2: Het voormalige tolhuis te Brummen met het rijkswapen aan de voorgevel (1894)¹¹

Claude Perbal werd vermoedelijk ingekwartierd aan de Lange Hofstraat 29 (Oud Verpondingsnummer: 800) bij Aaltje de Wolff (*1767 Zutphen; weduwe van Waander van den Berg, waaruit vier kinderen)¹⁵. Het moet wel liefde op het eerste gezicht geweest zijn, want de katholieke Fransman trouwde binnen drie maanden met de protestantse weduwe en wel op zondag 28 februari 1796 om 7 uur 's avonds voor het gerecht (de vierschaar) te Zutphen^{16/17}. Op 14 februari waren zij door de Kerkenraad in ondertrouw opgenomen met een attestatie dat de drie huwelijksproclamaties naar behoren waren gedaan (zie figuur 5)¹⁸.

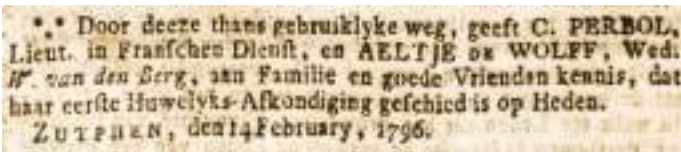

Figuur 3: Herberg 'De Luchte' en het voormalig tolhuis bij Spankeren (1903)¹²

Figuur 4: Bouwtekening van het tolhuis bij Spankeren¹³

De volgende dag, op 29 februari 1796²⁰ vertrok de 164^e demi-brigade infanterie alweer uit Zutphen, Perbal's vrouw achterlatend. De 164^e demi-brigade ging per 1 juni 1796 in de provincie Groningen effectief over in de 29^e demi-brigade d'infanterie de ligne. In de tweede helft van 1797 was hij gelegerd in Maastricht.

Figuur 5: Huwelijksaankondiging van Claude Perbal en Aaltje de Wolff¹⁹

Op 18 september 1799 werd Claude Perbal in zijn rechterdijbeen geschoten op het bruggenhoofd bij Mannheim, tijdens het oversteken van de Rijn. Eind mei 1800 trok hij over de Gotthard, via Milaan en Pavia, naar de veldslag bij Marengo. Claude Perbal trad in september 1800 op veertigjarige leeftijd uit Franse dienst (zie figuur 6).

In 1801 was hij weer terug bij zijn vrouw in Zutphen. Dit echtpaar kreeg vervolgens in totaal zes kinderen, die allen

op één na, door de moeder ten doop werden geheven in de Walburgiskerk.

Claude Perbal, inmiddels schrijnwerker te Zutphen, werd als gewezen militair van 18 september 1813²² tot 28 augustus 1814²³ aangesteld als 'Conciërge surveillant' der fortificatiën te Doesburg²⁴.

Op 23 november 1813 werd Doesburg door de Pruisen definitief veroverd, waarbij tachtig Fransen om het leven kwamen. Hoe hij deze 'bevrijding' als Fransman in overheidsdienst heeft ervaren is niet duidelijk, maar hij heeft deze post blijkbaar nog even kunnen behouden. Daarna woonde het gezin weer in Zutphen.

Figuur 6: 'Congé absolu' van Claude Perbal (lengte 1,73 meter), afgegeven in Italië²¹

Aanstellingsbrief

Op 23 februari 1822²⁵ solliciteerde Claude Perbal middels een brief aan de minister van Waterstaat en Publieke Werken voor de post van tolgaarder aan de nieuwe straatweg tussen Zutphen en Dieren. Hij had als schrijnwerker te Zutphen, hoewel sukkelend, altijd zijn gezin kunnen onderhouden. Bij het ouder worden wilde hij zich van zijn inkomsten en bestaan verzekeren. Volgens zijn aanstellingsbrief van 27 september 1822²⁶ werd hij per 1 oktober benoemd als tolgaarder aan de tol bij Spankeren. Hij heeft direct na ontvangst van deze brief op 29 september de voor hem bestemde woning betrokken. Op 4 oktober is hij naar Arnhem afgereisd met het bewijs

van zijn aanstelling om van de Hoofdingenieur van de Waterstaat aldaar te vernemen waar en wanneer hij de gevorderde eed zou kunnen afleggen. Toen hij daar aankwam, bleek hij echter onderweg de aanstellingsbrief uit zijn zak te hebben verloren. Hij heeft op 7 oktober schriftelijk verzocht om een nieuw exemplaar.

Op 18 oktober 1822 heeft Claude Perbal alsnog de eed op het naleven van zijn instructie voor tolgaarder en zuivering van omkopen te Arnhem afgelegd²⁷. Tolgaarders ontvingen een vast traktement, 3% van het gaardersloon als provisie en oliegeld voor de straatlantaarn.

Verhuizing uit Zutphen

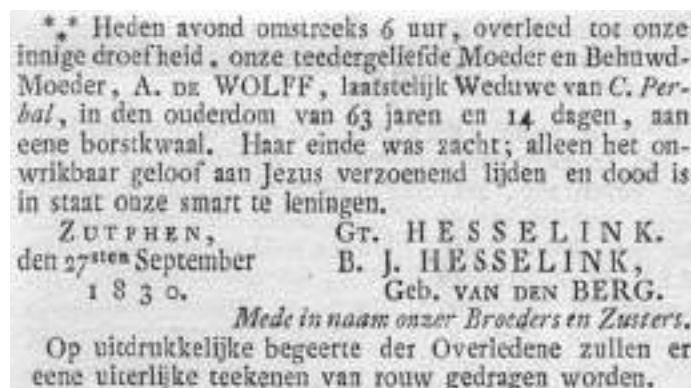
Op 4 januari 1823 beviel bij Claude Perbal in het tolhuis te Spankeren een ongehuwde moeder, Maria Klijnaar (boerenmeid/dienstmeid). Dit kind, genaamd Josephina Maria Johanna Klijnaar, overleed al snel op 28 januari 1823 in Zutphen. Aaltje de Wolff is waarschijnlijk pas in de loop van 1823²⁸ vanuit Zutphen verhuisd naar het tolhuis bij Spankeren; samen met haar drie kinderen:

- *Johanna Elisabeth Perbal (*1804) is op 3 april 1824 in het tolhuis te Spankeren overleden in de ouderdom van 20 jaren²⁹.*
- *Willem Christiaan Perbal (*1809) vertrok op 27 februari 1828 als papiermakersknecht naar Hendrik Slijkhuis op 'De Benedenste Molen' te Coldenhove³⁰.*
- *Johanna Hendrica Perbal (*1811) werd nog samen met haar moeder op 1 april 1829 ingeschreven in het Bevolkingsregister van Brummen³¹.*

Claude Perbal overleed in de ouderdom van 68 jaren op 4 december 1828 om 7 uur 's ochtends in het tolhuis te Spankeren³². Hij is mogelijk begraven op de oude begraafplaats in de Buurtschap van Dieren, op de hoek van de huidige Veerstraat en de Kerkstraat³³. Zijn weduwe nam de inning van de tolgeden voorlopig nog waar, totdat de nieuwe tolgaarder Johan Christiaan Frederik Wolff op 25 maart 1829 aantrad³⁴. Deze was voorheen aangesteld als tolgaarder aan de tol bij de 'Trigelantes' in Terheijden, gelegen aan de grote weg der Eerste Klasse No. 7 van Breda naar Moerdijk³⁵.

Vervolgens is Aaltje de Wolff, samen met haar dochter Johanna Hendrica Perbal, eerst naar Brummen en daarna naar Zutphen vertrokken. Zij leed aan een borstkwaal en is op 27 september 1830 overleden³⁶ bij haar dochter, die woonde in de Turfstraat 17³⁷ te Zutphen.

Haar begrafenis vond plaats op 31 september 1830 op de Oude Begraafplaats (Graf 525 A, 2e Klasse Protestant)³⁸ aan de Warnsveldseweg te Zutphen.

Figuur 7: Overlijdensadvertentie van Aaltje de Wolff, weduwe C. Perbal³⁹

Geraadpleegde Archieven:

- NL-AhGldA Gelders Archief, Arnhem
- NL-HaNA Nationaal Archief, Den Haag
- NL-ZuRAZ Regionaal Archief Zutphen
- SHAT Service historique de l'armée de terre, Vincennes (F)

Noten

1. NL-HaNA, toegang 2.04.07 Ministerie Binnenlandse Zaken Afdeling Waterstaat (N1 W d.d. 19-3-1821): N60 W d.d. 19-7-1820 & N3 W d.d. 29-3-1821.
2. <https://www.rijksstraatwegen.nl/8-2/>.
3. <https://www.autosnelwegen.nl/index.php/geschiedenis/1-1795-1839-begin-rijkswegennet>.
4. NL-HaNA, toegang 2.04.07 Ministerie Binnenlandse Zaken Afdeling Waterstaat: N125 W d.d. 13-2-1822.
5. Kadastrale kaart 1811-1832 minuutplan Brummen, Sectie G, Blad 03: G 562 - Tolhuis te Brummen.
6. Kadastrale kaart 1811-1832 minuutplan Dieren, Sectie D, Blad 02: D 241 - Tolhuis te Spankeren.
7. NL-HaNA, toegang 2.04.07 inv.nr. 5793, nr. 64 Bestek twee Tolhuizen Weg No. 8 Zutphen-Dieren (1822).
8. NL-HaNA, toegang 2.04.07 Ministerie Binnenlandse Zaken Afdeling Waterstaat W46/Folio 386: N20 W.
9. NL-AhGldA, toegang 1637, inv.nr. 9199 Spankeren Tol en de eerste tolgaarder Claude Perbal 1820-1829.
10. Wegenbouw, deel II, Bolderman en Dwars, Amsterdam, 1968.
11. NL-ZuRAZ Erfgoedcentrum Zutphen, toegang 2065 Fotocollectie Brummen: Fotonummer SZU002017148.
12. NL-AhGldA, toegang 1501, inv.nr. 475 Fotocollectie Gelders Archief: Spankeren Zutphensestraatweg.
13. NL-HaNA, toegang 4.WCA, inv.nr. 10563, Dieren-Zutphen, tolhuis, plattegrond, aanzichten & doorsneden
NL-HaNA, toegang 2.04.07, Tolhuizen in Noord-/Zuid-Holland [inv.nrs. 909/896, dossier nrs. 236/56].
14. Service historique de l'armée de terre (Vincennes): B1 272: Armée du Nord, Tableau 1 Décembre 1795.
15. NL-AhGldA, toegang 0016, inv.nr. 234 Gewestelijke besturen Bataafs-Franse tijd: volkstelling 1795 Zutphen
16. NL-ZuRAZ, toegang 0001, inv.nr. 61 Memoriën- en Resolutiënboek van de Stad Zutphen: 28 februari 1796.
17. NL-ZuRAZ, toegang 0403, inv.nr. 1909 Retro-acta Burgerlijke Stand Zutphen Trouwboek van de Magistraat
18. NL-ZuRAZ, toegang 403, inv.nr. 1893 Retroacta van de Burgerlijke stand (RBS) Zutphen: 14 februari 1796.
19. Oprechte Haarlemse Courant 16/18-2-1796.
20. Service historique de l'armée de terre (Vincennes): B1 273: Armée du Nord, Tableau 10 Ventose an IV.
21. Service historique de l'armée de terre (Vincennes): 2 Ye Dossiers des officiers depuis la Révolution.
22. NL-ZuRAZ, toegang 001, inv.nr. 99B Minuut-verbaal van burgemeester (en maire): 15/18-9-1813 (Folio 69).
NL-ZuRAZ, toegang 001, inv.nr. 77 Verbaal van de burgemeester 1813: Missieve 18-9-1813.
23. NL-AhGldA, toegang 0912, inv.nr. 179 2e Garnizoensboek van Doesburg 1814-1824: 26-7 & 16/28-8-1814.
24. Opzichter belast met het onderhoud en de beveiliging van de vestingwerken.
25. NL-HaNA, toegang 2.04.07 Ministerie Binnenlandse Zaken Afdeling Waterstaat W299/Folio 191: N39 W.
26. NL-HaNA, toegang 2.04.07 Ministerie Binnenlandse Zaken Afdeling Waterstaat W300/Folio 398: N2 W.
27. NL-HaNA, toegang 2.04.07 Ministerie Binnenlandse Zaken Afdeling Waterstaat W300/Folio 398: N28 W d.d.30-9-1822 & N43 W d.d. 7-10-1822.
28. NL-ZuRAZ, toegang 63, inv.nr. 81 Lidmatenboeken Hervormde Gemeente te Zutphen (1770-1799).
NL-AhGldA, toegang 2679, inv.nr. 15a Contra-lidmatenregister Hervormde Gemeente Spankeren: Folio 21.
29. NL-AhGldA, toegang 0021, inv.nr. 11 Memories van Successie, Kantoor Arnhem 1824: Folio 260-261.
30. NL-ZuRAZ, toegang 2062, inv.nr. 10 Bevolkingsregister Brummen 1827-1849: Eerbeek L 34/41 (Folio 83).
31. NL-ZuRAZ, toegang 2062, inv.nr. 1 Bevolkingsregister Brummen 1827-1849: Brummen A 18/24 (Folio 44).
32. NL-AhGldA, toegang 0021, inv.nr. 20 Memories van Successie, Kantoor Arnhem 1828: Folio 380-381.
33. Kadastrale kaart 1811-1832: Minuutplan Dieren, Gelderland, Sectie E, Blad 01: Kerkhof E 144.
34. NL-AhGldA, toegang 0039, inv.nr. 11637 Opbrengsten van tolheffingen op de weg Zutphen-Dieren.
NL-AhGldA, toegang 0108, inv.nrs. 656/659/660 Cie. voor de straatwegen Zutphen-Apeldoorn en -Dieren.
35. NL-HaNA, toegang 2.04.07 Min. Binnenlandse Zaken Afd. Waterstaat W300/Folio 31: N9 W d.d. 14-1-1822.
36. NL-AhGldA, toegang 0222, inv.nr. 27 Memories van Successie, Kantoor Zutphen 1830: Folio 224.
37. Historisch Kadaster Zutphen Deel II: Verpondingsnummers 294-500, Regionaal Archief Zutphen (2007).
38. NL-ZuRAZ, toegang 0419, inv.nr. 19 Collectie Registers van begravenen te Zutphen: Volgnr. 106/Acte 225.
39. Oprechte Haarlemse Courant 2/5-10-1830.

ONDERWIJSVERNIEUWER JAN LIGTHART (1859-1916)

Truus Havinga

Jan Ligthart was in zijn tijd een belangrijke onderwijsvernieuwer. Hij werd geboren in Amsterdam op 11 januari 1859 en is overleden in Laag Soeren op 16 februari 1916. Hij ligt begraven op de begraafplaats aan de Zilverakkerweg in Dieren. Over het onderwijs vroeger en nu valt veel te zeggen en te schrijven; er zijn in de loop der tijd veel ontwikkelingen geweest. Het lijkt me goed dat we deze bevlogen schoolmeester voor het voetlicht brengen, want hij is in onderwijsland van grote betekenis geweest.

Jan Ligthart groeide op in een arm gezin in de Jordaan. Zijn vader Cornelis Ligthart was kruidenier en bediende. Zijn moeder heette Anna van Spall. In zijn Jeugdherinneringen heeft Ligthart een indringend beeld geschetst van zijn kinderjaren. De grachten waren open riolen en stonken. De huizen waren klein en daarin woonden grote gezinnen. Er waren ijsskoude winters en er werd honger geleden, terwijl ouders en kinderen aan allerlei ziekten overleden. Jans vader leed aan epileptische aanvallen en had zakelijk ook pech. Dat heeft op de jonge Jan veel indruk gemaakt. Tot tweemaal toe ging de zaak van zijn vader failliet. Ligtharts moeder was de dochter van een vrijzinnig protestants predikant uit het Noord-Brabantse Klundert. Ze was de spil in het gezin, dat bestond uit vijf kinderen en ze deed veel moeite om haar zoons een sociaal en financieel betere toekomst te geven, o.a. door hen naar de ambachtsschool te sturen. Jan was als kind vaak ziek maar hij kon goed leren.

Onderwijzer en huwelijk

Hij werd aangenomen als kwekeling op de gemeentelijke Stadsarmenschool nr. 14 in de Jodenbreestraat en kreeg daar de gelegenheid om gratis in de avonduren de opleiding te volgen tot onderwijzer. Later stapte hij over naar het openbaar onderwijs, want de gemeente Amsterdam betaalde een beter salaris. De mogelijkheid om kwekeling aan een openbare armenschool te worden heeft een wending aan Ligtharts leven gegeven. Na het behalen van zijn hoofdakte werd hij - na een vergelijkend examen in Den Haag voor de functie van hoofd van een openbare lagere school - in 1885 aangesteld als hoofd van de openbare school voor onvermogenen aan de Tullinghstraat in

de Schilderswijk in Den Haag. Aan deze school, waar opnieuw vooral arbeiderskinderen zaten, zou hij tot zijn dood in 1916 blijven werken. Hij leerde op deze school zijn latere echtgenote, de onderwijzeres Rachel Marie Lion Cachet, kennen. Zij was de oudste dochter uit een Amsterdams onderwijzersgezin en een zuster van de bekende kunstenaar C. A. Lion Cachet. De liefde was wederzijds. Haar vader was streng gereformeerd (en van Joodse afkomst). Dit stond aanvankelijk een huwelijk van

zijn dochter met de vrijzinnige Ligthart in de weg. Jan Ligthart stond nl. toen al in het Amsterdamse openbaar onderwijs bekend als vrijdenker en ongelovige radicaal. Uiteindelijk mochten zij zich toch verloven (1882) en trouwen (1886).

Jan en Marie kregen drie kinderen, eerst twee meisjes, ten slotte een jongen, die naar zijn vader 'Jan' genoemd werd. Deze zoon stierf in 1905, toen hij negen jaar oud was, aan een bloedvergiftiging. Dat was een groot verdriet. Marie is met haar achtergrond als onderwijzeres Ligtharts levenslange raadgeefster en medewerkster geweest.

Werkzaamheden

In Den Haag werd Ligthart actief in het Nederlandsch Onderwijzers Genootschap (NOG), eerst als secretaris van de Haagse afdeling, vanaf 1894 als vicevoorzitter van het NOG-hoofdbestuur, dat zijn zetel in Amsterdam had. In deze functie zette Ligthart zich in voor de komst van een pensioenregeling, de verhoging van de onderwijzers-salarissen en voor zijn aandacht voor het probleem van de 'baldadigheid der straatjeugd'. Ligthart kreeg vooral door dit laatste bekendheid in de onderwijzerswereld, hoewel achteraf beschouwd het werk dat hij ondertussen in de Tullingsstraat verrichtte van grotere betekenis is geweest voor de (rode) onderwijzersbeweging. Ligthart startte een experiment met het houden van schoolvergaderingen waarbij het voltallige personeel stemrecht had. Dat was iets totaal nieuws. Het schoolpersoneel moest destijds gewoon de bevelen van het hoofd uitvoeren. Het vernieuwingsstreven van Jan Ligthart sloot aan bij internationale ontwikkelingen.

School en leven

In de jaren '80 van de 19e eeuw kwam het socialisme op. Zoals voor veel andere links georiënteerde onderwijzers, gold ook voor Ligthart dat hij sterk werd geïnspireerd door de cultuurkritiek uit het werk van Multatuli. Later, in de jaren negentig, werd Ligthart in zijn ideeën meer en meer door het Vitalisme (levensdrift, de drang om intens, vurig en gevaarlijk te leven) en het werk van Frederik van Eeden beïnvloed. Op diens Kleine Johannes (1885) schreef hij een uitvoerig commentaar in boekvorm dat

UITGAVE VAN J. B. WOLTERS TE GRONINGEN.

JAN LIGTHART, H. SCHEEPSTRA EN W. WALSTRA, HET VOLLE LEVEN.

PLATEN VOOR HET ZAAKONDERWIJS.

(Grootte 75 bij 105 cm.)

COMPLEET VERSCHENEN IN VIER SERIËN.

Winterhalfjaar: TWEE SERIËN.

Zomerhalfjaar: TWEE SERIËN.

WINTERHALFJAAR.

TIMMEREN.

Geteekend door W. K. de Bruin.

1. In het bosch.
2. In den houtzaagmolen.
3. Bij des houtkooper.
4. In het nieuwe huis.
5. Op de scheepstimmerwerf.
6. Het nieuwe huis klaar.

WINTERHALFJAAR.

METSLEN.

Geteekend door W. K. de Bruin.

1. Bij den kleimolen.
2. Om de steenovens.
3. In de steengroeve.
4. Van schelpen tot kalk.
5. Een nieuwe stadswijk.
6. Kleine kleibewerkers.

ZOMERHALFJAAR.

GRANLAND.

Geteekend door C. Jetses.

1. In de weide.
2. Bos aan 't schaapscheren.
3. Aan 't maaien en houten.
4. De laatste hooivracht.
5. De haterbereiding.
6. De kaasbereiding.

ZOMERHALFJAAR.

BOUWLAND.

Geteekend door C. Jetses.

1. De lente op den akker.
2. De heide in Mei.
3. Een Junimorgen.
4. Een Julidag op 't land.
5. In Aug. op den dorschvloer.
6. Een Septemberkoeltje beest.

Prijs, per serie f 5,00; opgeplakt op zwaar carton f 7,50.

HANDLEIDING, Winterhalfjaar, <i>Timmeren</i> 3e druk	} Geïllustr. met zw. en gekl. platen à f 0,80
HANDLEIDING, Zomerhalfjaar, <i>Granland</i> 3e druk	
HANDLEIDING, Winterhalfjaar, <i>Metslen</i>	
HANDLEIDING, Zomerhalfjaar, <i>Bouwland</i>	

Advertentie voor de wandplaten uit 'Het volle leven, handleiding voor het zaakonderwijs', door Ligthart, Scheepstra en Walstra

een aantal drukken beleefde. In 1897 begon hij met een tijdschrift ter verbetering van de didactiek van de lagere schoolvakken Oud en Nieuw, waaraan hij tot 1900 verbonden bleef. In 1899 vroeg uitgeverij Wolters hem als redacteur van een nieuw op te zetten weekblad voor de schoolwereld. Hieruit ontstond Ligtharts spreekbuis School en Leven. Weekblad voor opvoeding en onderwijs in school en huisgezin. Jan Ligthart was zich vanaf het begin van de jaren negentig bewust van het klassen-

verschil in het lager onderwijs; schoolboeken en de methodiek sloten niet aan bij de praktische behoeften van het arbeiderskind, dat op 12-jarige leeftijd van school ging 'om te gaan werken bij een baas'. Het onderwijs was volgens hem te veel op feitenkennis gericht. Hij maakte zich sterk voor aansluiting bij de belevingswereld van het kind. Bij Ligthart stonden spel, arbeid, en vertellingen centraal.

Wandplaat 'Kaasbereiding' uit 'Het volle leven, handleiding voor het zaakonderwijs' door Ligthart, Scheepstra en Walstra

Leermethode

Samen met H. Scheepstra en W. Walstra schreef hij 'Het volle leven. Handleiding voor het zaakonderwijs in de eerste schooljaren' (Groningen 1905-1911; 4 delen). Er werd vanuit zes opeenvolgende projecten gewerkt, waarbij telkens een elementair arbeidsveld centraal stond. De projecten waren zo gekozen dat de Haagse stadskinderen inzicht verkregen in de elementaire middelen van bestaan: woning, voeding en kleding. Tegelijk kregen ze door deze projecten kennis van en inzicht in allerlei soorten beroepen als timmerman of visser. Handvaardigheid en tuinwerk namen binnen de methodiek volgens 'Het volle leven' een centrale plaats in. Behalve deze methodiek voor het zaakonderwijs heeft Ligthart in samenwerking met de Groninger kweekschoolleeraar

Scheepstra ruim dertig schoolboekjes voor het lees-, taal-, en biologieonderwijs geschreven. Het meest bekend hiervan werd de serie 'Nog bij moeder' (Groningen 1904-1905; 4 delen), beter bekend als 'Ot en Sien', in 1907 gevolgd door 'Pim en Mien'. Ook hier was Ligtharts bijdrage gericht op het maken van een methodiek die beter aansloot bij de praktische toekomst van het arbeiderskind. De boekjes waren geschreven in gewone spreektaal. Het zaak-, lees- en taalonderwijs moest aansluiting zoeken bij deze 'achterstand'. Ligthart schreef graag en vrij veel.

Samen met de leerkrachten van zijn school in de Schilderswijk ontwierp hij een nieuw leerplan dat in maandelijkse vergaderingen werd besproken. In een voor de school geschreven blad, 'Onder één dak', werden de besluiten vastgelegd en nader uitgewerkt. Zo'n collegiale werkwijze was in die tijd, eind 19e eeuw, niet gebruikelijk. Ligthart streefde in zijn school naar een sfeer van vriendschap. Hij wilde de leerkracht als een zelfstandig onderwijzende persoonlijkheid zien.

Ligtharts pedagogische ideeën

Jan Ligthart zei: "Opvoeding is een kwestie van liefde, geduld en wijsheid. En de laatste twee groeien waar de eerste heerst." En ook: "De beste school is die waar de bovenmeester niets doet, de meester weinig en het kind bijna alles." Opvoedkunde was volgens hem handelen uit begrip voor en meevoelen met het kind. Hij propageerde wat hij een 'harte pedagogiek' noemde, waarbij de persoonlijkheid van de leerkracht/opvoeder doorslaggevend is. Hij wilde de kinderen door handenarbeid vertrouwd maken met de basistechnieken van de timmerman, boer, scheepsbouwer en handarbeider. Zijn methode van zaakonderwijs introduceerde allerlei activiteiten voor in de klas of de schooltuin, zoals het zelf bakken van baksteentjes en het daarmee metselen van muurtjes, of het dorsen van graan. Ligthart wilde ook een 'bewegende klas' met veel zelfwerkzaamheid van de leerlingen en veel onderlinge hulp. 'Leren door te doen' was zijn devies. Eind 19e eeuw bewaarden schoolmeesters en schooljuffrouwen de orde in hun klassen nog met harde hand en het straffen van kinderen was daarbij hun belangrijkste

instrument. Ligthart erkende dat je bij veel van de leerlingen “tegen een muur van onwil moest opwerken”. Maar “dat moet je doen zonder slaan, zonder hardheid, zonder strenge, onverbiddelijke straf”. De kindervil moest van binnenuit gemotiveerd worden. De onderwijzer moest zich solidair tonen met het kind. Wat Ligthart nastreefde is nu te zien als een voorloper van het tegenwoordige projectonderwijs. En net als nu vereist projectonderwijs veel inzet van de leerkrachten. Er kwam daarom ook kritiek op deze methode, dat de leerlingen te weinig systematische kennis bijgebracht werd. Mogelijk verlangde Ligthart van de leerkrachten teveel toewijding en creativiteit. Dit kan de belangrijkste reden zijn waarom zijn stelsel van didactische aanwijzingen in de decennia na zijn dood nauwelijks navolging heeft gekregen.

Leesplankje en leesboekjes

In 1897 had het Deventer schoolhoofd M.B. Hoogeveen een 'leesplankje' ontworpen met daarop een aantal 'normaalwoorden' zoals raam, roos, neef en de daarbij getekende plaatjes. Ieder kind kreeg een leesplankje voor zich en een doosje met losse letters. In 1905 vroeg de directeur E.B. ter Horst Jr. van uitgeverij Wolters aan zijn schrijversduo Ligthart en Scheepstra dat plankje aan te passen. Het 'verbeterde plankje van Hoogeveen' werd nu voorzien van illustraties die waren ontleend aan de verhalen over 'Ot en Sien' in de reeks 'Nog bij moeder: aap, noot, mies, wim, zus, jet, enzovoorts'. De illustraties werden gemaakt door Cornelis Jetses (1873-1955).

Hiermee werd aan generaties Nederlandse kinderen leesondericht gegeven: Niet alleen kinderen in Nederland leerden hiermee lezen, maar ook die in Suriname, Zuid-Afrika en het voormalige Nederlands-Indië. Samen met de genoemde Riëks Scheepstra schreef Ligthart tal van boekjes voor het leesonderwijs, die, anders dan zijn methode voor het zaakonderwijs, tot vele jaren na zijn dood heel algemeen in het lager onderwijs gebruikt bleven.

Bekend tot in het buitenland

Ligthart had echter ook te kampen met somberheid, depressiviteit, hartklachten en extreme vermoeidheid. Vanaf zijn veertigste raakte hij om de zeven jaar overspannen, moest zich dan samen met zijn echtgenote voor maanden terugtrekken in een klein pension in Het Gooi of

Wandplaat 'Bij den houtkooper' uit 'Het volle leven, handleiding voor het zaakonderwijs' door Ligthart, Scheepstra en Walstra

in Gelderland. Ligthart had een gelukkig en stabiel huwelijksleven. Van zijn vrouw, die goed op de hoogte was van zijn werk, kreeg hij door de jaren heen essentiële steun. Zo nam zij tijdelijk, soms voor een heel jaar, zijn correspondentie, evenals de redactie van School en Leven van hem over.

Koningin Wilhelmina

Het plotselinge verlies van hun negenjarig zoontje Jan in 1905 maakte hem als pedagogisch auteur ernstiger. Zijn wereldbeeld werd na dit jaar pessimistischer, moralistischer en uitgesproken ethisch-christelijk. Maar ondertussen trok hij met zijn schoolpraktijk in de Tullinghstraat de aandacht van vele Europese en Amerikaanse onderwijsvernieuwers. Tientallen buitenlandse pedagogen, onder wie Maria Montessori, bezochten zijn school. Zo maakte Ligthart op uitnodiging van Stockholmse schooldirecteuren een rondreis door Zweden en Denemarken om er te spreken over zijn methodiek voor het zaakonderwijs. Zijn reisimpressies, die werden afgewisseld met diepzinnige overpeinzingen, legde hij vast in zijn boek 'In Zweden' (Groningen 1916). In Nederland werd zijn werk vooral in burgerlijke kringen door vrouwen hoog gewaardeerd. Zelfs koningin Wilhelmina bezocht incognito de school in de Tullinghstraat. Zij vroeg hem het onderwijs voor prinses Juliana te verzorgen. Ligthart voelde zich hiervoor op dat moment al te vermoeid en stuurde daarom een van zijn onderwijzeressen.

Ondanks al dit succes was Jan Ligthart teleurgesteld in zijn eigen kring, het openbaar lager onderwijs, waaraan hij zoveel te danken had gehad. Binnen de Nederlandse schoolwereld was zijn levenswerk, het zaakonderwijs, vooral kritisch ontvangen. De navolging van zijn methodiek, waarbij hij de onderwijzers als zelfstandige en creatieve personen had benaderd bleef beperkt.

In het voorjaar van 1914 bracht Ligthart samen met zijn vrouw een tweede werkbezoek aan Scandinavië. Op uitnodiging van Noorse onderwijzers verzorgde hij lezingen aan scholen in Christiania (Oslo), Drammen en Bergen, maar vermoeid en gekweld door oorsuizingen en hartkloppingen keerde hij naar Nederland terug.

Overlijden

De Eerste Wereldoorlog brak uit. Nederland bleef neutraal maar een inkwartiering van soldaten in de school in de Tullinghstraat vond Defensie noodzakelijk. Ziek en versomberd trok Jan met zijn vrouw naar Laag Soeren in Gelderland, waar hij tevens behandeld kon worden voor zijn klachten.

Sinds december 1914 verbleef Ligthart in het sanatorium in Laag-Soeren. In die tijd meende men dat rust en het gebruiken van koude en warme baden een oplossing konden zijn. Tijdens een wandeling op 16 februari liep hij langs het Apeldoorns kanaal en werd hij overvallen door een sneeuwstorm. Hij raakte te water. Een schipper die voorbij kwam probeerde nog te helpen, maar hij werd dood uit het water gehaald.

Jan Ligthart werd op 18 februari begraven op de algemene begraafplaats aan de Zilverakkerweg in Dieren. De tekst op zijn grafsteen luidt: *De heele opvoeding is een kwestie van liefde, geduld en wijsheid en de laatste twee groeien waar de eerste heerst en: Gods weg is volmaakt.*

Na zijn dood werd het Ligthart-comité opgericht, dat een volksuitgave van zijn werken heeft verzorgd, dat aan alle openbare leeszalen en kweekscholen gratis werd toegezonden.

Het comité gaf opdracht aan de beeldhouwer Johan Coenraad Altorf om een gevelsteen aan de Haagse school aan de Tullinghstraat te vervaardigen met de tekst: *Hier werkte Jan Ligthart van 1885-1916.* Deze steen werd op 24 mei 1917 door de burgemeester van 's Gravenhage, H.A. van Karnebeek, onthuld.

Geraadpleegde literatuur

- Wikipedia
- Biografisch Woordenboek van het Socialisme en de Arbeidersbeweging in Nederland (BWSA)
- janligthartgenootschap.nl/discussie
- Verspreide opstellen (deel 1 en 2) 1917. Over opvoeding. Paedagogische opstellen I (1907/1924) en II (1908/1926)

ROND HET KOETSHUIS VAN DAALHUIZEN

Mario Broekhuis

De familie Van Hasselt woonde vanaf 1794 tot 1856 op Daalhuizen ‘aan de publieke postweg naar de stad Zutphen’. Er was een koetshuis met stalling voor vijf paarden en zes koebeesten. In dat koetshuis was Hendrik de Roos (1800-1882) uit Steenderen de baas.

Een strikje aan de zweep geeft aan dat het huwelijksfeest op het programma staat

De equipage die op de foto is gezet op de buitenplaats Daalhuizen in Velp is bijzonder. Het is een exclusief rijtuig, de tuigen zijn rijk versierd en het personeel op de bok draagt galonlivrei. Je zou zeggen: hier woont hoge adel in een stokoud kasteel. Maar dat klopt toch niet helemaal. De familie De Roo is rijk en geeft hiermee een visitekaartje af. En mevrouw De Roo laat zien dat ze dierenactivist is, want de paarden ogen ‘onverzorgd’ in een tijd waarin het couperen van staarten en het korthouden van de manen gemeengoed is.

Familie Van Hasselt

Op zaterdag 4 december 1813 trommelt advocaat Gerard van Hasselt een paar plaatsgenoten op voor een heimelijk gesprek op de heide tussen Rozendaal en Daalhuizen, aan de rand de Veluwe bij Arnhem. Ze spreken af dat ze naar

Den Haag gaan om daar de Prins van Oranje welkom te heten, die een paar dagen eerder op het strand van Scheveningen was geland om het koninkrijk te herwinnen op de Fransen. Rond Daalhuizen waren de Fransen in november verdreven, waar doden bij waren gevallen. De oud-burgemeester van Arnhem was blij met de overwinning: in de Franse tijd was hij al zijn rechten kwijtgeraakt.

De familie Van Hasselt woonde vanaf 1794 tot 1856 op Daalhuizen ‘aan de publieke postweg naar de stad Zutphen’. Er was een koetshuis met stalling voor vijf paarden en zes koebeesten. In dat koetshuis was Hendrik de Roos (1800-1882) uit Steenderen de baas.

De kenner ziet dat de paarden aan de ‘zwingen’ trekken en geen opzetten dragen. Bovendien zijn de staarten niet gecoupeerd en de manen lang uitgegroeid

In de krant van 1 Mei 1879 lezen we: “Als eene bijzonderheid wordt ons medegedeeld, dat Hendrik de

Roos, 79 jaar oud en thans nog met lust en ijver in functie bij den heer J. F. Hoebink, stalhouder alhier, heden den dag herdenkt dat hij voor 60 jaren zijn loopbaan als koetsier begon. Achtereenvolgens trad hij in dienst bij de heeren: Van Hasselt op Daalhuizen te Velp; baron Mock te Utrecht en na diens overlijden bij diens zoon Steengracht van Oosterland te 's Gravenhage; baron van Heeckeren van Brandsenburg te Utrecht; De Heus, aan de Bildt, en mevrouw de wed. Schas destijds te Utrecht, onlangs te Rheden overleden. In die diensten moest hij dikwijls met het vierspan rijden, in welke kunst hij eene buitengewone bedrevenheid aan den dag legde en ook thans nog doet hij, ondanks zijne hooge jaren, nog voor geen zijner ambtgenooten onder als het op secuur en voorzichtig rijden aankomt."

Zijderups en zwarte zwaan

Op Daalhuizen is inmiddels een fonkelnieuw landhuis gebouwd, wanneer mr. Engelbert de Roo van Westmaas, telg uit een puissant rijk patriciërsgeslacht uit Dordrecht, de buitenplaats koopt. Hij bouwt ook een nieuw koetshuis in het deel van het landgoed ten zuiden van de Arnhemsestraatweg, aan de Laarweg 1 (nu Rozenhagelaan), en begint met het aanplanten van een heerlijk park. Hij en zijn Henriette zijn al net zo oranjegezind als de vorige bewoners. Dat blijkt op de vijftigste gedenkdag van de slag bij Waterloo in 1865, wanneer Arnhem en omgeving feestelijk wordt versierd en 's avonds verlicht. De krant noemt met name de uitmuntende illuminatie van Daalhuizen.

Vanaf een houten stelling mag het publiek komen kijken naar de bloei van de 'honderdjarige' agave

De tropische kas is het paradepaardje van Engelbert de Roo

Maar De Roo is toch vooral bezig met het experimenteel kweken van zijderupsen en het verzorgen van zwarte zwanen. Hij looft een beloning uit voor degene die een weggevlagen koppeltje terugbezorgt. In de zomer van 1873 is hij in extase, want: *"Op het buitengoed Daalhuizen, is gisterenavond een zeer merkwaardige bloem te zien. De nachtcactus die eens in het jaar slechts een paar urenlang bloemen draagt, die een heerlijke vanillegeur verspreiden, was in blom."* Het zou vaker voorkomen dat er op Daalhuizen exotische planten in bloei kwamen, zoals de 'honderdjarige' agave waar het publiek vanaf een houten stellage naar mocht komen kijken.

VERMIST (waarschijnlijk weggevoegen):

Twee Jonge Zwarte ZWANEN. Die een of beiden terug bezorgt, of aanwijzing geeft, waardoor zij weder in het bezit van den eigenaar komen, zal goed beloond worden. Zich te vervoegen op *Daalhuizen* bij Velp.

Een jaar later viert het echtpaar De Roo van Westmaas-Castendijk haar zilveren huwelijk en treedt zo'n beetje de gehele gemeenschap van Velp aan op Daalhuizen om hen te eren met versierde bogen, liederen en heildronken.

Ze zijn geliefd door hun gulle donaties aan de scholen tot en met de dierenbescherming, waar zij een vaste bijdrage aan geven. Als in de avond het park feestelijk is verlicht speelt de voltallige artilleriekapel van het 8ste regiment en wordt een prachtig vuurwerk ontstoken. In 1888 heeft de koetsier van Daalhuizen een extra kostganger: *"Vrijdagavond omstreeks 11 uur is uit den extra veetrein te Velp een koe gesprongen, terwijl de trein in volle vaart was. Het dier is zaterdagmorgen op de buitenplaats Daalhuizen grazende gevonden en had geen letsel bekomen."*

Eigenlijk zijn de meest roerige momenten op Daalhuizen de huwelijksjubilea die het echtpaar viert, ook in 1889, wanneer wederom de militaire kapel speelt en vuurwerk de lucht in gaat. *"Honderden nieuwsgierigen uit Velp en Arnhem verdrongen zich - hoewel ongenoodigd, met welwillende toestemming van den eigenaar - op het fantastisch verlichte, schoone buitengoed, dat in werkelijkheid aan een der droomen uit 'duizend en één nacht' deed denken. De lampionverlichte vijver, de binnen door Chinese lantaarns en buiten met lampions geillumineerde oranjerie, de prachtige, breede lanen, eveneens lampionverlicht, kortom, het geheel maakte een betooverend effect."* Arnhemsche Courant 29-7-1889.

Dat waren ongetwijfeld ook hoogtepunten voor de stalbaas en zijn knechten, die er een eer in stelden om in demi-gala het bruidspaar te rijden. Bij deze gelegenheden

zijn de foto's van de aanspanning gemaakt, weliswaar in zwartwit, maar op basis van het familiewapen van de Roo van Westmaas is het plaatje in te kleuren met blauw, geel en zilver. De berline (rijtuig) is zwart en blauw, de jassen en broeken zijn blauw, net als de leidsels van het tuig. De vesten van de mannen op de bok zijn geel met verticale streepjes. De versieringen van de jassen en de hoeden zijn van zilvergalon, terwijl het beslag van het tuig is verzilverd. Geen nep (nikkel) maar echt zilverwerk. De kenner ziet dat de paarden aan de 'zwingen'* trekken en geen opzetten dragen. Bovendien zijn de staarten niet gecoupeerd en de manen lang uitgegroeid. Dat beeld past helemaal bij Henriette de Roo zoals zij over dieren dacht. (**zwing*, een evenaar die volledig vrij kan bewegen; een evenaar is een korte beweeglijke ijzeren stang of houten balk waaraan de strengen die de kar trekken vastzitten.)

Daalhuizen, zicht op het hoofdhuys, ca.1889

Nieuwe koetshuizen

Drie jaar na het overlijden van zijn vrouw Henriette in 1893 verkoopt Engelbert de Roo wat hem te groot en pompeus is: vier rijtuigen, waaronder de berline, en drie spantuigen. Wat er overblijft in het koetshuis is onbekend, maar De Roo is in 1898 op zoek naar een melkmeid, bijzonder, want dat betekent dat er na een eeuw nog steeds koeien zijn in de stal van Daalhuizen zijn. Maar

door Engelbert blijft het lustoord vol plantjes en beestjes bestaan: een jaar later vangt de tuinman een schildpad van 23 cm en een paar witte mollen in de tuin.

Nadat ook Engelbert in 1902 kinderloos sterft, erft neef Henry Boudewijn de Roo van Capelle (1859-1936) het landgoed Daalhuizen in Velp.

Hij is geboren op Huize Weizigt bij Dubbeldam - een dorp op het eiland van Dordrecht - en woont daar met jonkvrouw Wilhelmina Bartholomina Maria van den Santheuvel en hun vier kinderen. De familie verblijft wisselend op Weizigt en op Daalhuizen.

Het stalgebouw in Dordrecht is tegenwoordig nog in goede staat

Met een soortgelijke luxe in gedachten vraagt Henry in 1903 vergunning aan voor het bouwen van een koetshuis op Daalhuizen. De architect is Anthonie Ek uit Dordrecht. In het gebouw zijn tien stands en twee boxen voor de paarden en een plaats om binnen aan te spannen. Aan de zijde van de ingang zijn er royale kamers voor bewoning van het personeel. Rechts naast de entree is een grote woonkeuken met grote schouw en een kolenfornuis. In de kamers zijn marmeren schoorsteenmantels. Via het imposante trappenhuis zijn de slaapkamers boven te bereiken, op de verdieping zijn bovendien nog een toneelzaaltje met een podium en een muziekzaaltje.

Het nieuwe koetshuis op Daalhuizen

Het stalgebouw aan het Van Baerleplantsoen in Dordrecht

Deze Henry Boudewijn de Roo investeert in nieuwe koetshuizen. In mei 1886 begint de bouw van het kolossale koetshuis op het landgoed Weizigt. Het is ontworpen in eclectische stijl – Romaans en gotisch door elkaar. De muren en wanden zijn extravagant betegeld en de stortkokers van het hooi in de ruiven zijn in de muren weggewerkt. Ook op de rest van de stalinrichting zijn kosten nog moeiten bespaard. In de koperplaten boven de ruiven zijn de namen van de ruinen gegraveerd: Juno, Sultan en Cesar en de merries Kitty, Selena, Byou, Flora, Alma, Seres en Saladin. Aan rijtuigen zijn er onder andere een jachtwagen, een dog-cart, een victoria, drie sledes en een berline.

De familie De Roo van Capelle op de bevroren vijver voor Daalhuizen, links is het nieuwe koetshuis in beeld

Het oude koetshuis aan de Laarweg staat er dan echter ook nog en dat is de 'tweede' woning van koetsier Jan Jacobus Bollaart (1880-1940) en zijn vrouw Barbera Naaktgeboren (1882-1956). Het stel reist net als het huispersoneel mee met de familie De Roo op en neer tussen Dordrecht en Velp. Hun zoon Bastiaan wordt in 1909 in Velp geboren en in 1941 is het de geboorteplek van kleinzoon Jaap Bollaart.

Het moet voor de familie een lastig bestaan zijn, reizend tussen twee werelden. Aan de Krispijnscheweg 6 in Dordrecht zijn ze minder gelukkig als in februari in 1927 hun tweejarig zontje doodgaat en Barbera zes dagen later een levenloos kindje ter wereld brengt.

Familieonderonsje, 1940

Henry de Roo heeft zijn biezen dan al op Daalhuizen gepakt. Als hij in 1923 Velp verlaat, worden de meubels opgeborgen en gaan de deuren op slot. In de krant is er vooral treurnis over het feit dat de gemeente met De Roo een van de beste belastingbetalers kwijtraakt.

In 1966 zijn huis en koetshuis gesloopt, net als het koetshuis aan de Laarweg. In Dordrecht is het koetshuis van Weizigt nog aardig intact gebleven: de tegels zitten er, net als de hardstenen voerbakken, nog tegen de muur. Het is een rijksmonument.

Jkvr. Wilhelmina Bartholine Maria van den Santheuvel met haar zoon Willem Reinhard Constant de Roo

Bronnen

o.a. Arnhemsche Courant uit archief Koninklijke Bibliotheek, Gelders Archief (alle foto's) en Historie van Daalhuizen.

Dit artikel is, namens de Stichting Hippomobiel Erfgoed, gepubliceerd in een reeks van verhalen over ons rijtuig- en paardenverleden op www.hippomobielerfgoed.nl

HET VAN KINSBERGEN INTERNAAT TE DIEREN

Deel IV: Het opleidingsschip Van Kinsbergen

Dick Nauta en Jo Jansen

Het opleidingsschip 'Van Kinsbergen' had vanaf 1948 tot 1971 Dieren als thuishaven. Tochten met deze aangepaste binnenvaartklipper vormden tussen 1950 en 1970 een essentieel onderdeel voor praktijklessen in het opleidingspakket dat het Schippersinternaat Van Kinsbergen in Dieren groepen jongens bood in hun opleiding tot varensgezel. Dit artikel besluit de serie in drie eerdere afleveringen.

Het schippersinternaat Van Kinsbergen kwam beroid uit de oorlogsjaren. Het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen (OK&W), waaronder het internaat sinds 1945 kwam, kortweg 'de Dienst' of 'het Rijk', had weinig financiële armslag. De schippersschool als instelling, de jongens en de stafleden hadden het in die dagen niet breed. De belangrijkste wens van het internaat betrof een eigen opleidingsschip, zodat jongens een benadering van de realiteit van het leven en werken op het water aan boord van zo'n schip konden ervaren en daarbij praktische kennis konden opdoen over de Nederlandse rivieren, kanalen, bruggen, sluizen, kade complexen en het scheepvaartverkeer.

Financiering

In de naoorlogse jaren wist men van aanpakken. Initiatieven werden ontplooid die, naast nuttige ervaring, ook bescheiden inkomsten brachten. De jongens hielpen bij het weer bevaarbaar maken van het Apeldoorn-Dierens Kanaal, kort na de oorlog drooggelegd om rommel op te ruimen van opgeblazen bruggen, tot zinken gebrachte schepen en voor reparatie van schade.

Bij het Kraaijvanger voetveer tussen Spankeren en Olburgen waren kort voor het einde van de oorlog bomen ter versperring van de vaargeul in de IJssel gegooid. Met hun houten sloepen en roeiboten hebben de jongens geholpen deze versperring op te ruimen. In Dieren werden ook kleinere en grotere karweien door de jongens geklaard. De vergoedingen daarbij verkregen werden opgespaard met het doel om een geschikt schip te kunnen bekostigen.

Aanschaf van de klipper

In 1948 werd een schip aangekocht, een vrachtklipper, 100 ton laadvermogen, bouwjaar 1899, naam 'Nooit Volmaakt', in goede staat, zoals de verkoper liet weten, met alle essentiële delen functioneel; compleet zeiltuig aanwezig. In de jaren voor de oorlog had het schip in de houtvaart op de Oostzee gevaren. Het lag afge-meerd in de Houthaven in Amsterdam. Vraagprijs 6500 gulden.

Het schip kwam naar Dieren als deel van een sleep aken, getrokken door een sleepboot, zoals die toen algemeen door de IJssel kwamen. Afgezien van het klippermodel met een fraaie zeeg was er op het eerste gezicht weinig moois aan dit sober en somber aandoende casco.

In alle opzichten was het een traditioneel vrachtschip, met een hoge mast op ongeveer één derde van de lengte vanaf de boeg geplaatst, een lange giek die tot over de

Augustus 1948, aankomst van de Nooit Volmaakt in Dieren, de eerst bekende foto van het schip

Winter 1950, Van Kinsbergen afgemeerd tussen de kribben achter het internaatsgebouw in Dieren

roef (kajuit) stak, een boegspriet voor het zeilen met fok en kluiver, bokkenpoten voor het strijken en weer overeind zetten van de mast, twee grote houten zwaarden, een lage roef met daarachter een mechanisch wormstuurwerk met houten stuurwiel en aan beide zijden van het achterschip lieren voor het neerlaten en ophalen van de zwaarden en een ankerlier voor het kontanker. Op de voorplecht stond een handbediende combinatielie die het stokanker bediende dat buiten het bakboord kluisgat hing en waarmee, middels een staalkabel over een draadtrommel en leidwiel, via de bokkenpoten de mast gestreken en weer overeind gezet kon worden. Daarachter het vierkante stalen luik van het vooronder (het kabelgat) waar zeilen en trossen werden opgeborgen en onderin de ankerkettingberging. Ter weerszijden van boeg en achterschip waren ferme dubbele bolders voor het afmeren en vastmaken geplaatst. Tenslotte waren er aan beide zijden

van de mastvoet op het mastdek gemonteerde mastlieren. Die aan bakboord voor het bedienen van grootzeil, nokkeval en giek die ook als laad- en losboom gebruikt werd; de lier aan stuurboord bediende fok- en kluivervallen en kluiverstag.

Vóór de mast was het voorruim en tussen de mast en de roef het grote ruim, afgedekt met vurenhouten dekluisen, waaronder het aaneengesloten laadruim. Tegen het voorschild van het voorruim was een kleine stalen vlaggenmast voor het toplicht. Stuur- en bakboordlantaarns waren op de roef bevestigd. Aan de railing van de achtersteven naast het heklicht stond de vlaggenstok met de Nederlandse vlag. Het was een traditioneel, met gaffelzeil getuigd

vrachtschip, dat alleen door zeilen, slepen of opduwen kon varen. Alle functies aan boord waren handbediend. Belangrijk was dat het schip solide was.

Eerste jaren

Nadat de Nooit Volmaakt tussen de kribben achter het internaat in Dieren was afgemeerd, werden er door de jongens en stafleden vele uren besteed aan het schoonmaken, verf afbikken, krabben, staalborstelen en het weer netjes in de verf zetten van buiten- en binnenwerk, naast allerlei andere schoonmaak- en onderhoudswerkzaamheden. Er bleef genoeg te doen aan boord, die eerste maanden. Behalve de mast werd het donker getinte rondhout aan wal gebracht, schoongekrabd, geschuurd en in de blanke lak gezet.

Kort daarna werd de Klipper, zoals het schip kortweg meest werd aangeduid, naar de scheepswerf van Van der

Werff, naast de schipbrug in Doesburg, gesleept om op de helling onder de waterlijn te worden geïnspecteerd voor overig noodzakelijk onderhoud, waarbij de jongens ook meewerkten.

Inmiddels tot Van Kinsbergen gedoopt, werd de Klipper een Rijksvaartuig onder toezicht van de Inspecteur-Generaal voor de Scheepvaart en daarmee financieel een verantwoordelijkheid van de Dienst in Den Haag.

Aanpassingen

In de zomer van 1950 werd een gereviseerde 40 PK dieselmotor met keerkoppeling ingebouwd. Een deel van het laadruim direct vóór de roef (kajuit) werd met een stalen schot over de volle breedte van het schip afgescheiden als machinekamer met stalen dek waarin een toegangsluik en trapje aan stuurboordzijde. De mechanische bediening voor keerkoppeling en toerental waren over het dak van de roef, binnen handbereik van de roerganger aangebracht. Deze essentiële aanpassingen kosten meer dan 12.000 gulden.

De motor bracht niet alleen autonome voortstuwing, maar voedde, via een grote accu een bescheiden 12 volts elektriciteitsnet aan boord, een grote verbetering ten opzichte van de petroleumlampen voor binnenverlichting en navigatielichten. Bij Ankersmit in Doesburg werd een houten stuurhut achter de roef en over het stuurwiel geplaatst zodat de roerganger droog en beschut stond.

De houten dekluiken werden vervangen door een doorlopend stalen dek met daglichtvoorzieningen en patrijspoorten in de iets verhoogde opstaande kanten van het ruim. Een schuifluik aan bakboord gaf toegang tot het ruim, nu het verblijf voor de jongens tijdens opleidingsvaarten, met dubbele kooien (bedden) aan beide zijden; de ruimte daartussen met enkele tafels en banken diende als eetzaal en leslokaal. Er was een bescheiden kombuis (keuken) en een zeer eenvoudig toilet benedendeks. Een verhoogde relingdraad gaf houvast langs het smalle gangboord.

Een kleine stalen vlet diende als volgboot, die middels een davit met handlier uit het water werd gelicht. Het boeganker werd vervangen door twee patentankers die tot in de kluisgaten konden worden opgetrokken.

Zestiger jaren, de Van Kinsbergen op open water, vol onder zeil

Beheer van de Klipper

De Klipper werd beheerd door de schipper, onder toezicht van de directeur van het internaat Van Kinsbergen in Dieren. Als rijksvaartuig kwam het schip onder de Inspecteur-Generaal voor de Scheepvaart belast met de Rijksvaartuigendienst; voor aanpassingen werd advies en goedkeuring aangevraagd. In de twintig jaar als Rijksopleidingsschip in Dieren werden steeds verbeteringen uitgevoerd: de eerder ingebouwde dieselmotor werd vervangen door een krachtiger Perkins dieselmotor. De bescheiden stuurhut werd in de zestiger jaren vervangen. In een deels over de kajuit gebouwde stuurhut met meer bewegingsruimte, kon tijdens de vaart kaart- en navigatie-instructie met moderne instrumentatie gegeven worden. De houten kooien werden vervangen door opklapbedden zodat overdag meer ruimte beschikbaar was voor lessen en maaltijden. Het toilet naast het kombuis verdween nadat voorin twee toiletten waren geïnstalleerd. En zo nog vele grotere en kleinere verbeteringen.

Alles werd zo uitgevoerd dat daarbij het oorspronkelijke fraaie model van het schip niet werd aangetast. Als les-object werd het schip voortdurend in topvorm onderhouden, fraai geschilderd in traditioneel gangbare kleuren zwart, wit, havanna bruin, licht groen enz. naast blank gelakt houtwerk.

De oorspronkelijke zeiltuigage, met het staande- en lopende want met alles wat nodig was voor de zeilwaardigheid van het schip, werd behouden. De zwaarden, in minder goede staat, werden vervangen door fraaie nieuwe zwaarden in blank eiken. Om dit schip volledig traditioneel getuigd met gaffelzeil met losse broek, fok en kluiver aan de wind te zien zeilen was een genot voor het oog. Het zeilen op de IJssel met z'n bochten en toenemend scheepsverkeer, bruggen en pontveren was niet praktisch. Met de jongens aan boord werd gezeild op ruimer water zoals het IJsselmeer, de Zeeuwse wateren of de Biesbos.

Opleiding aan boord

Toen de Van Kinsbergen eenmaal gebruiksklaar was werd hij ook ingezet voor opleidingsdoeleinden bij het Internaat Hollands Glorie in Dordrecht en bracht daar ook veel tijd door. Na de opheffing van de opleiding tot varensgezel in Dieren einde 1970 verhuisde de Klipper naar Dordrecht waar hij nog bijna tien jaar dienst deed als opleidingsschip.

*Jongens
aan dek,
zeil
gestreken,
de Van
Kinsbergen
varend
op fok en
kluiver*

Voor langere tochten met de Klipper werden vaarroutes vastgesteld en een programma van activiteiten voor onderweg, zoals bezichtigingen van havens, infrastructuurle kunstwerken, historische gebouwen, bezoeken aan scheepswerven, andere schepen, musea enz. Soms waren er onderweg onverwachte leersituaties waarvoor gestopt kon worden, zoals een grote brug in aanbouw, een zeeschip in een droogdok e.d.

Monsterboekje

Voor een reis met de Klipper, in nabootsing van een echte aanmonstering, werden de jongens van een voorlopig monsterboekje voorzien van alle gegevens en details als in een officieel monsterboekje zoals dat na de vereiste keuringen door de waterschout werd uitgereikt. Met het monsterboekje konden de jongens dan op de Klipper worden aangemonsterd voor een reis die beschreven stond op de monsterrol van het schip die door de Waterschout werd opgesteld. Hierop stonden de namen, rangen, functies en gage van alle opvarenden vermeld en de jongens plaatsten elk hun handtekening, nadat hen duidelijk was gemaakt onder welke voorwaarden en reglementen er werd gevaren, bekrachtigd door de Kapitein, de Reder (het Ministerie) en de Waterschout. Alles nagebootst als in werkelijkheid, zodat de jongens bekend raakten met deze procedures en de betekenis ervan.

Aan boord deden ze alle hand- en spandiensten die van dekknechten en lichtmatrozen werden verwacht: het schip schoonhouden, diensten voor de keuken, innemen van brandstof en water, als roerganger het schip sturen, helpen bij afmeren, aanleggen en losgooien van het schip, ankeren, leren over bebakening en betonning op het water, over seinen en lichten op schepen, pontveren, bruggen, sluizen en aan de wal, over kaartlezen, getijstromingen, diepten en ondiepten, over andere schepen en over scheepvaartverkeer, het 'Binnen aanvaringsreglement' en talloze situaties die zich tijdens de vaart op het water kunnen voordoen.

Ook werd aan boord les gegeven, praktische vakken zoals schiemanswerk beoefend, lopend onderhoud zoals afbikken, krabben, schuren, verven en lakken onderwezen

en werd er met het lopend en staande want en met lieren en staalkabels geoefend. Kortom, zo'n vaartocht was één grote leerbelevens.

Ligplaatsen

De Van Kinsbergen had als 'thuishaven' en ligplaats Dieren en lag dan binnen de kribben of met de kop op stroom geankerd aan de Olburgense kant van de IJssel achter het internaat, e.e.a. afhankelijk van de waterstand in de IJssel. 's Winters of met hoog water lag de Klipper vaak afgemeerd in het Apeldoorns Kanaal, aan de Spankerense oever tussen sluis en spoorbrug. Het fraaie schip werd zo voor veel Dierenaren een bekend gezicht. Ook de jaarlijkse intocht van Sinterklaas aan het Dierense veer, waarbij de Klipper z'n diensten verleende, vestigde z'n Dierense identiteit.

Schippers

De eerste schipper van de Klipper als opleidingsschip was dhr. Jan Vermaas. Hij was ook betrokken bij de praktijklessen voor de jongens als de Klipper niet in de vaart was. In 1959 werd hij opgevolgd door dhr. Jo Jansen, een schipperszoon die als 18-jarige in 1954 zelf als leerling een tijd op het Schippersinternaat Van Kinsbergen had doorgebracht. Hij had daar zo'n degelijke indruk achtergelaten dat commandant Nauta hem enkele jaren later vroeg of hij schipper van de Klipper wilde worden. Na enige aarzeling of hij wel met die jongens aan boord overweg zou kunnen, heeft hij de functie aanvaard en is schipper gebleven tot het internaat Van Kinsbergen als opleiding voor de scheepvaart in december 1970 ophield. In de loop van 1971 is hij met de Klipper naar het internaat Hollands Glorie in Dordrecht verhuisd nadat bij de Arnhemse Sleephelling Mij een echoloodinstallatie was ingebouwd en bij Ankersmit in Doesburg het kombuis helemaal gemoderniseerd was.

Bij Hollands Glorie bleef de Klipper intensief in gebruik als opleidingsschip en maakte talloze vaarten met groepen leerlingen over de Nederlandse binnenwateren. Er zijn weinig waterwegen in Nederland die de Klipper Van Kinsbergen met Jo Jansen als schipper niet bevaren heeft.

Geschiedenis van het schip

In het voorjaar van 1979 viel het doek voor de Van Kinsbergen als opleidingsschip. Tachtig jaar oud had het schip dertig jaar dienst gedaan als instructievaartuig. Het was nog in prima staat, maar de modernisering van de scheepvaart op elk terrein maakte dat deze Klipper uit 1899 daar onvoldoende voor kon worden toegerust. Een groter en met alle technische instrumentatie uitgerust vrachtschip van 500 ton werd in februari 1979 aangekocht voor het internaat Hollands Glorie en onder die naam als instructievaartuig in de vaart gebracht.

Over de geschiedenis vóór 1948 van het latere opleidingsschip Van Kinsbergen weten we weinig. In opdracht van A. M. C. de Jonge Mulock Houwer, graanhandelaar te Goes, werd het schip in 1898 bij een scheepswerf in Geertruidenberg op stapel gezet, als 'clipperaak' naar z.g. Roosendaalse maat. Onder de naam 'Mijn Genoegen' bevoer het zuid Nederland en België. In 1939 veranderde het schip van eigenaar met domicilie Nijmegen onder de naam 'Nooit Volmaakt'. In 1944 werd het schip verkocht aan dhr. Renzen in den Haag die het in 1948, nog onder die laatste naam, verkocht aan het schippersinternaat in Dieren.

Technische gegevens van het schip

IJzeren geklonken rivierklipper, Roosendaalse maat, 1-mast getuigd. Gebouwd in 1899 te Geertruidenberg.

Dimensies: 21,60 m lang, 5,02 m breed en 1,70 m hoog (diep).

Masthoogte: 14 m, gaffeltuig, 110 m² zeiloppervlak.

Diepgang ongeladen: ca. 0,95 m; geladen: ca. 1,70 m.

Oorspronkelijk vaargebied: Nederland, België, Zeeuwse Wateren, later ook Oostzee.

Oorspronkelijk gebruik: vrachtvaart (droge lading), later ook houtvaart.

Functiewijzigingen: vanaf 1948 in gebruik als internaat- en opleidingsschip, sinds 1979 museumschip.

Een uitvoeriger versie van dit artikel met verklaring van scheepstermen en verdere geschiedenis van dit schip is in bewerking en zal geplaatst worden op de website van de oudheidkundige kring (www.oudheidkundigekring.nl).

De auteur zal reacties op de serie artikelen over het van Kinsbergen Internaat op prijsstellen: dicknauta@planet.nl

AVEGOOR

van boerenhoeve tot landgoed – van koninklijk verblijf tot vakantieoord

John Striker

Het landgoed Avegoor komt de laatste jaren alleen nog maar onder de aandacht door de gedwongen rol tijdens de 2e WO. Het huis en haar omgeving is daardoor geleidelijk aan figuurlijk omgeven door sinistere donkere wolken, duidend op een schuldig verleden.

Om dit beeld te doorbreken verdient het een andere terugblik. Dat de geschiedenis van dit grondstuk met haar bewoners veel verder reikt en tot ver in de middeleeuwen teruggaat zullen weinigen nog weten. Die kennis wil dit artikel aanreiken door terug te gaan naar de verre oorsprong, voor zover ons de feiten bekend zijn.

De huidige naam 'Avegoor' is door de eeuwen via Avergoer, Overgoor en Overgeer wat bijgeslepen en komt van het middeleeuwse 'Auergoir'. Auer = over, goir = goor of moeras. Bij het lezen van deze eerste vermelding geldt de kanttekening dat een 'u' en een 'v' destijds hetzelfde werden geschreven. Het leest dus beter als Avergoir.

De naam is als toponiem niet uniek. Een naam als Auergoir, Avergoir, Avergoer, Avergoor, Overgoor of Overgeer komt in diverse varianten naar boven in archieven in verschillende delen van het land. Vrijwel alle met dezelfde betekenis. Inderdaad is de positie van het bebouwde deel van het perceel Avegoor in Ellecom gelegen boven de zompige grond die zuidelijker ligt. We kunnen dus spreken van 'over of boven het moeras' gelegen.

Een eerste vermelding

De geschiedenis van het goed Avegoor gaat ver terug. In het jaar 1339 is er een eerste vermelding. In een lijst van gerechtigden in de marke, aanwezig bij een Markerichters samenkomst met enige belangrijke lieden uit het kerspel Ellinchem in dat jaar, werd ook die van 't guet Avergoir' genoemd. Wannéer deze boerenhofstede is ontstaan, is daarmee niet bepaald maar dat zal zeer waarschijnlijk nog verder teruggaan.

Als 'bezitter' was de Heer van Avegoor blijkbaar een belangrijk heerschap. Toch was een dergelijk goed geen eigendom, maar slechts in leen gegeven door een hogere in stand. Hij was dus leenman. Een leen werd vaak door

Huis Avegoor rond 1900 met uitbouw rechts en torenaanbouw

edelen vergeven als dank voor bewezen of nog te bewijzen diensten. In de praktijk kwam het er op neer dat van hem loyaliteit en aandeel in de strijd gevraagd werd. Het boerenbedrijf zelf werd door de leenman vaak uitbesteed aan een pachter.

Verwarring over het eigendomsrecht

De feitelijke eigenaren en leenheren van Avegoor waren de heren van Bronckhorst vanaf hun burcht onder Zutphen. Zij beleenden het goed al vroeg aan het geslacht van Middachten.

In het oudste leenaktenboek echter van het huis Baer bij Lathum uit 1357 komt de afgeleide naam 'Avegoor' voor

als 'Avergoer', wanneer Jacob van Avergoer door de Bannerheren van Baer wordt beleend met een 'goet dat des Costers is'. Persoonsnamen als nadere aanduiding bij een roepnaam, ontstonden vaak op grond van de omgeving of plaats waar men woonde of werkte. (Zie ook de namen in de volgende alinea).

Het huis Baer was eigendom van het geslacht van Rede/(Rheden) en daarna van opvolgende geslachten Van Meurs, van Egmond (w.o. Lamoraal I van Holland) en Van Bronckhorst (Huis Bronckhorst, Graafschap Zutphen), en had dankzij een langdurige trouwe relatie met de hertogen van Gelre langs beide zijden van de IJssel zeer veel bezit aan hofsteden en akkerland. In Ellecom behoorden aan het begin van de 15e eeuw maar liefst negen boerenhoeven toe aan Baer. Hiervan zijn er drie als vee (schaaps-)boeren aan te wijzen door hun bezit van een schaapsdrift, een uitweg naar de hoger gelegen heidevelden boven de stuwwallen.

Pastorie

De vermelding van Jacob van Avergoer als leenman van een 'costers goet', dat zich normaliter in de nabijheid van de kerk zou moeten bevinden, duidt erop, dat met dit goed dan waarschijnlijk een andere hofstede bedoeld werd dan de hoeve waar zijn naam aan ontleend was en die hij wellicht pachtte. Het goed met zijn naam stond immers in 1339 al genoemd op de lijst van gerechtigden of geërfden in de marke bij een Markerichters vergadering, zoals eerder vermeld.

Het goed Avegoor is op ruim een kilometer afstand van de kerk gelegen aan de westkant van Ellecom, een afstand die niet logisch is voor een pastorie. Meer voor de hand liggend is, dat met dit 'costers goet' de eveneens zeer oude hoeve naast de kerk, de latere pastorie, bedoeld werd.

Het leenaktenboek van 1357 noemt ook de belening van een hoeve aan Middachten. Het handelt hierbij om de belening aan Middachten van een 'hoeff, genaamd 'den Hooff tho Ellichem, myt synen tobehoer end twee hoeven hoiltz in Ellinchemer bosschen tot een Zutphens pondig leen'. Waar deze precies lag is niet bewezen, maar aan te

nemen is dat deze eveneens in de naaste omgeving van de kerk moet hebben gelegen.

De goede relatie tussen Baer en Gelre werd teniet gedaan door de keuze in 1490 van Jan van Egmond van trouw aan keizer Maximiliaan, de tegenstrever van Karel van Gelre in deze landen. Het kasteel Baer werd daarop in 1495 door hertog Karel met hulp van onder meer de heren van Bronckhorst volledig verwoest en betekende verminderde invloed van het huis Baer in deze omgeving.

De belening aan Middachten

Bronckhorst nam het uitlenen in eigen hand. Door vererving werd de belening van Avegoor herbevestigd aan Arnt van Middachten in 1492. Vervolgens aan Henrick van Middachten in 1535 na de dood van Arnt. Dan aan Anthonis, de onmondige zoon van Henrick en tenslotte aan Anna, de zuster van Anthonis, vrouwe van Middachten, in 1578.

Aanvang der 17e eeuw geraakte de vrouwe van Middachten in financiële moeilijkheden. Zij besloot om afstand te doen van enig bezit, waaronder het goed Avegoor. Het kwam in 1626 in handen van de legerkapitein Derck van Biesen. Bij zijn dood in 1642 erfde zijn zoon Jacob het goed. Jacob was een bekendheid in het nog jonge ambacht van de boekdrukkunst, boekdrukker in Arnhem en in dienst van het Hof van Gelre aldaar. Bij Jacob van Biesen zijn Slichtenhorst's beroemde Geldersche Geschiedenissen gedrukt.

Nassau's bezit

In 1647 had stadhouder prins Willem II van Nassau het nabijgelegen Hof te Dieren door aankoop verworven teneinde hier een jachtslot te kunnen realiseren. Bij zo'n slot hoorde vanzelfsprekend ook een aanzienlijk bosgebied om te kunnen jagen, een zogenaamde wildbaai. Beoogd werd dit in de bossen van Middachten, Ellecom, Dieren en Spankeren te realiseren. Daar het bezit van die bossen toe-behoorde aan diverse grotere en minder grote hoeven en/of grondeigenaren in het lager gelegen Ellecom en Dieren, moest de prins deze hoeven stuk voor stuk laten aankopen om zijn plannen tot uitvoering te

kunnen brengen. De hoeven met een schaapsdriфт naar de hoger liggende heide die de beoogde wildbaan doorkruisten waren cruciaal. Dit waren in Ellecom het goed Middeldorp (nabij de Hofstetterlaan), de Hof tho Ogten (onderaan de Selsweg) en het goed Avegoor. In juni 1648 werd de koop gesloten met Jacob van Biesen en kwam zo ook het goed 'Overgoor', zoals het in de akte stond, in zijn bezit. Avegoor was om nóg een reden belangrijk voor de prins. De Ruitersbeek, die, ook nu nog, over grond van Avegoor in de richting van de Hof te Dieren stroomt, had hij beslist nodig als watertoevoer voor zijn waterkunstwerken in de hoftuinen.

Prins Willem II heeft maar kort plezier gekend van zijn bezit. Reeds in 1650 kwam hij aan de pokken te overlijden en volgde er een stadhouderloos tijdperk. Zijn zoon en opvolger, prins Willem III werd een week na zijn overlijden geboren. Eerst in 1672 werd hij als stadhouder van Holland benoemd en in 1675 o.m. ook van Gelre. Hij trouwde in 1677 met zijn nicht, de Engelse koningsdochter Mary Stuart II. In 1689 werd hij tot koning van Engeland uitgeroepen en kon hij zich hier te lande koning-stadhouder noemen. Dientengevolge was het goed Avegoor tot aan zijn dood in 1702 een koninklijk bezit en

werd het nu en dan gebruikt als uitvalsbasis voor de fazantenjacht. Overigens werd Avegoor niet gebruikt om te overnachten. Men keerde na een jachtpartij altijd weer terug naar het meer comfortabeler jachtslot in Dieren.

Na de Franse tijd deed koning Willem I in 1819 afstand van een groot aantal bezittingen, in beheer bij de Nationale Domeinen. Onder meer de bezittingen rondom Dieren en Ellecom kwamen ter veiling. Graaf Willem Gustaaf Frederik van Reede tot Middachten, 9e graaf van Athlone, verwierf het goed en kon het bezit toevoegen aan zijn landgoed.

My Lady, Wendela Eleonora Boreel

Wanneer Willem Gustaaf Frederic graaf van Reede in 1844 kinderloos overlijdt, doet zijn weduwe Wendela Eleonora Boreel van Hogelanden, Lady of Athlone, afstand van haar rechten op Middachten en Amerongen, maar behoudt zij het goed Avegoor. Zij betreft het in 1844 gereed gekomen, nieuw opgetrokken huis Avegoor met zijn landerijen. De oude hoeve was daarvoor in 1842/43 geheel afgebroken.

Wendela Eleonora (1792-1868) was een geliefde vrouw in Ellecom. Zij verstreekte wanneer nodig zelfs financiële hulp. Zo ook in 1856, toen de plannen van Middachten als opperkerkvoogd om de kerk van Ellecom ingrijpend te verbouwen en te vergroten op grote tegenstand stuitte bij de plaatselijke bevolking. Met tot gevolg dat een deel van de kerkgemeente besloot de kerkdiensten in de Nicolaaskerk te mijden. Als steun aan dat deel van de gemeente liet Lady Athlone, geheel voor haar rekening, in 1857 een evangelisatiekapel bouwen op een stuk van haar grond onder de huidige begraafplaats, om hier de

Wendela Eleonora Boreel van Hogelanden

Uitsnede Caerte van Dieren 1723 met Hof Avegoor nrs. 11-12-13

diensten te vieren. Ondanks de weerstand van verschillende kanten werden de plannen van Middachten evenwel in 1859 uitgevoerd. Uit eerbetoon aan hun weldoenster gaf de Ellecomse bevolking haar de aanspreektitel van 'Mylady'. De Sneppenberg, de heuvel noordelijk van de begraafplaats, die door haar in een wandelpark was omgetoverd en waar zij zo graag op een bankje vertoefde om over Ellecom heen naar Doesburg te kijken, werd al gauw de Mylady's berg genoemd.

Na de jacht met als buit een boommarter, v.l.n.r. jachttopziener A. ten Broek, baron J.J. Fagel en gids Jan Verhaaff

Na haar dood in 1868 erfde haar neef, François Hendrik Robert René baron Fagel het huis en landgoed. Hij liet het vrijwel vierkante huis vergroten met een vleugel en een torenachtige uitbouw aan de westzijde. Na diens dood in 1890 werd het huis nog maar weinig gebruikt (zie de foto op pagina 1). Zijn zoon en erfgenaam Jacob John verbleef er zo nu en dan, voornamelijk voor het jachtplezier.

Delen van het landgoed werden uiteindelijk in 1917 verkocht aan onder andere Middachten. Het huis zelf werd in 1924 overgedaan aan de gemeente Rheden. Het doel van de burgervader om hier het gemeentehuis te gaan vestigen werd in de raad weggestemd, waarna het huis in 1928 werd doorverkocht aan de Bond van Personeel in Overheidsdienst.

Onder de naam Troelstra Vacantieoord Avegoor genoot het landgoed vervolgens een grote belangstelling als vakantiebestemming voor haar leden.

In 1936 werd door de bekende architect Ir. J.B. van Loghem een bijgebouw met galerij gebouwd aan de westelijke zijde. Dit laatste is weer afgebroken in de jaren negentig bij de bouw van een nieuwe vleugel.

Wijziging naar hotelfunctie

De overgang van het bekende vakantieoord voor ambtenaren naar een conferentiehôtel is niet per sé een verbetering gebleken. Zo veel valt wel op te maken uit de vele wisselingen van hotelbedrijven die hier kwamen en weer vertrokken sinds Avegoor begin jaren negentig van de vorige eeuw tot een hôtel werd omgevormd. Zeer vele ansichtkaarten werden van hier naar familie en bekenden verstuurd om de grandeur van huis en locatie met lyrische teksten te benadrukken.

Voor meer informatie: www.wikiwand.com/nl/Avegoor

Bronnen

Afbeeldingen Collectie John Striker, afbeelding Wendela Eleonora Boreel Collectie RKD – nr. 29722.

Noot van de auteur: Voor dit artikel is gebruik gemaakt van uitkomsten uit archiefonderzoek ten behoeve van het boekwerk 'Over erven en geërfd – de marken van Spankeren, Soeren, Dieren en Ellecom', door A.T.G. Elzenbroek, W.G. van den Beukel en J. Striker uit 2013.

Avegoor als 'vacantieoord voor overheidspersoneel' in 1935

VRIENDEN IN DE EEUWIGHEID

Ale Hartgers

Ze zijn in levenden lijve waarschijnlijk nooit bevriend geweest, Jan Willem ten Holt 50 jaar en Floris Beumer 20 jaar. Beiden waren woonachtig in het dorp Rheden. Zelfs in hun afschuwelijke stervensuur hebben zij elkaar niet gezien.

Jan Willem ten Holt

Jan Willem ten Holt werd geboren op 10 februari 1902 en verdrong in Arnhem in de Rijn op 28 juni 1952. Hij verdrong toen zijn taxi die hij bestuurde van de Rijnkade in het water belandde. Het was middernacht en pikke-donker en hij was waarschijnlijk gedesoriënteerd.

Op de zerk van Ten Holt en in het kerkblad staat echter 1 juli als overlijdensdatum vermeld. Het is ook belangrijk om altijd te checken of iets wel klopt.

Floris Beumer

Floris Beumer was schippersknecht. Hij verdrong in de IJssel ter hoogte van de Fraterwaard tussen Doesburg en Dieren op 11 juli 1952; hij werd geboren op 9 februari 1932.

Floris verdrong toen hij tijdens het baggeren in de IJssel overboord sloeg en zijn lieslaarzen vol water liepen. Daardoor kon hij niet naar de oppervlakte komen.

Een 60-jarige collega, die ook op de boot aan het baggeren was, zag opeens luchtbellens in de rivier verschijnen maar voor Floris kwam redding helaas te laat.

Naast elkaar

Máár hier kwamen zij naast elkaar te liggen op de Oude Begraafplaats van de Hervormde Kerk, aan de Pinkelseweg, te Rheden.

Als u bij deze graven staat, denk er dan eens aan dat beide mannen van verschillende leeftijden en beroepen vlak na elkaar kwamen te overlijden en daardoor naast elkaar kwamen te liggen. Maar misschien was dat niet voor niets.....

Een hele mooie gedachte komt in mij op... want misschien, heel misschien, zijn ze in het hiernamaals hele goede vrienden geworden. Zo maar wat gedachten op de Bijzondere Begraafplaats uit 1870.

EEN OPROERKRAAIER UIT VELP-ZUID

John Jansen van Galen

In ons vorige nummer stond een boekbespreking van ‘De wereld van Jantje van Velp’ van Renie Hesseling. In de tweewekelijkse opiniekrant Argus schreef John Jansen van Galen een mooi artikel over dit boek en over deze dorpsicoon.

Als hij het nieuwe zwembad in de beboste heuvels te ver vond voor de kinderen uit Zuid, en te duur, groef hij er op zijn erf zelf eentje, met duikplank, waar ze gratis konden zwemmen. Als hij de vereniging Velp voor Oranje te elitair vond, richtte hij zelf een Oranjevereniging op, die spoedig honderden leden had en een kermis (of ‘lunapark’), die op Koninginnedag op Soestdijk trots defileerde voor de koningin.

Jan Lamberts (1916- 2001) was dakdekker, lompenkoopman, steilewandrijder, cafetariahouder, handelaar in inboedels, autosloper, kroegbaas, kindervriend en weldoener, Koning van de Armen. En bovenal: rebel en lastpak. Als piraat verkleed stond hij met een sabel op de nok van het dak van zijn loods, zijn domein te zwaard verdedigend tegen de dienaren van het gezag, waarmee hij altijd overhoop lag. Sterker, als zijn acties niet leidden tot reuring en aanvaring met de overheid, leek hij er weinig aan te vinden.

Tour de Oude Jan

Hij organiseerde wielertoeren voor de jeugd (de Tour de Oude Jan, naar de eeuwenoude kerk van het dorp) en betaalde alles zelf. Ik zie hem nog voor mij op zijn 350cc Sarolea 46AS, sigaret op de lip, baret schuin op het hoofd: op en top de vrijbouter. Hij heeft wel iets van de Zwarte Panter, de toenmalige nationale voetbalkeeper Frans de Munck: een air van vrijgevochtenheid. Met grote vindingrijkheid en satanisch genoeg leidde hij ambtenaren om de tuin, hij dreef hen tot wanhoop en werd in zijn buurt almaar populairder.

Die buurt was Velp-Zuid en als ik mij afvraag waarom ik, in de jaren veertig en vijftig in dat dorp opgegroeid, mij zo weinig van hem herinner, is dit het antwoord: Velp was het verhaal van twee dorpen en, overdreven gezegd,

never the twain shall meet. In Noord woonden ambtenaren, beambten en niet weinig oud-Indischgasten, in Zuid de arbeiders van de kunstzijfabriek Enka, de steenfabrieken langs de IJssel en, erger kon niet, de tinfabriek Billiton.

Mensen ‘van bovenuit Velp’ kwamen niet in Zuid (en omgekeerd). Ik heb leeftijdgenoten die er nooit een stap zetten. Ik wel: om de huur op te halen van een paar huisjes die mijn moeder van haar vader had geërfd. Voor mijn verjaardag nodigde ik een jongen uit Zuid uit, Jantje Reijers. Hij kwam maar niet opdagen. Tot wij uit het raam keken en hem bedremmeld aan de overkant van de straat zagen staan: hij had niet durven aanbellen. En dat terwijl wij niet deftig waren: mijn vader was een timmerman die ‘voor zichzelf begonnen’ was. Maar we woonden in Noord, boven de rijksstraatweg en de spoorlijn. En daar, zo voelden mensen uit Zuid dat, werd je met de nek aangezien.

Geen eerbied

Ik denk dat dit de voedingsbodem is voor de populariteit van Jantje van Velp: hij stond nooit met de pet in de hand voor de zogenaamd boven hem geplaatsten. Waar hij zijn nering vestigde (en dat was op telkens andere plaatsen in Velp en Rheden) bouwde hij zijn terrein zonder vergunning vol ‘opstallen’ die dan uit hoofde van de Hinderwet of zo weer afgebroken moesten worden. Hij had geen enkele eerbied voor het gezag, maar stak er de draak mee, ging de strijd aan en kwam er niet zelden als winnaar uit, althans mentaal. Dat moet de mensen in Zuid hebben aangesproken, uit een stille wrok tegen hun ondergeschikte positie. Het was nog voor Boer Koekoek en voor Wilders, maar ressentiment tegen de rijken sluimerde al.

Jantje van Velp liep langs de marechaussee het bordes op om de koningin een door hem gegraveerd wapen van de gemeente Rheden te overhandigen. Hij staat rechtsboven met twee meisjes van Oranjevereniging Velp-Zuid

Trimbaan

Historicus Renie Hesselink (1951) is er opgegroeid en schreef een biografie van Jantje van Velp, die meteen een biografie is van Velp-Zuid. Die begint kort na 1900 en schetst de bittere armoede die in de buurt heerste. Jan Lamberts woonde zelf met zijn ouders in een houten keet aan het Woningnoodplein. Je zou denken dat het met onderlinge solidariteit en saamhorigheid gedaan is als er een begin van welvaart ontstaat. Maar nog tot ver in de jaren tachtig blijft Jantjes Oranjevereniging floreren. Hij sluit een soort vriendschapsverdrag met PvdA-burgemeester Drost (of andersom) en mag een trimbaan aanleggen op de Pinkenberg. Als kind heeft Jan daar, net als ik, met huiver en bewondering staan kijken naar de waaghalzen die door de bochten van de stijf bevroren rodelbaan flitsten. Die wil hij in ere herstellen, maar daar is het niet van gekomen. Levensgevaarlijk.

Een biografie van een buitenbeentje uit de lagere klassen is zeldzaam, maar draagt bij aan de sociale geschiedenis. Hesselink noemt Jantje met een modieuze term ‘dorps-

icoon’. Was of is hij dat? Ik denk dat wij in Noord hem vooral zagen als een oproerkraaiër en onruststoker, interessant, never a dull moment, maar een pain in the ass. Wij waren gezagsgetrouw, hij allerm minst. Alle advertenties die hij plaatste liet hij op zijn kop zetten.

Wat is Velp helemaal? Een uit de kluiten gegroeid dorp (toen 18.000 inwoners) dat nooit een stad werd omdat het te dicht bij een grote stad ligt. De dichter Werumeus Buning komt er vandaan, de voetbalvirtuoos Charley Bosveld, de romancier Jan Siebelink, de columnist Marcel van Roosmalen. Wie iets wilde ging er weg, naar Arnhem of verder. Jantje van Velp niet, die bleef, zijn leven lang.

Buitenbeentjes

Onwillekeurig vraag je je bij het lezen van dit boek af: kwamen er vroeger meer buitenbeentjes voor? Er zijn er alleen in Velp al veel te benoemen. Je had Gekke Peter die

voor elke bruiloft bij mijn oom, de bloemist, een bosje bloemen bietste dat hij het echtpaar aanbood, dan een kwartje kreeg en steevast verontwaardigd riep: „’t Hèt meer gekost!“. Of Hannes en Graadje, die door hem op een bakfiets werden rondgereden naar de plaatsen waar ze ijs verkochten of ’s winters een koek en zopie dreven. Ook Jan Abrahams, een wisselloper die door een stoornis aan zijn ruggenwervel zowel voor- als achterwaarts 90 graden kon buigen en dat soms snel achter elkaar deed.

Lichamelijke en geestelijke afwijkingen worden tegenwoordig al op jonge leeftijd gerepareerd of gemaskeerd. Je ziet geen bochels of hazenlippen meer op straat. Maar waar bleven publieke dwarsliggers als Jantje van Velp? Is het niet gepast hem te zien als een voorloper in his own right van de provo’s en de krakers? Niemand bracht hem op het idee, het was zijn aard. En Velp met zijn villa-wijken en krottenbuurten, met zijn zichtbare sociale scheidslijn, was het perfecte decor voor zijn persoonlijke revolte.

NEDERLANDS HERVORMD VERENIGINGSGEBOUW NIEUW-DIEREN

Thomas Hillhorst

Tot de jaren '20 van de vorige eeuw speelt het dorpsleven van Dieren zich grotendeels af ten zuiden van de spoorlijn. Oud-Dieren is de benaming van dit deel van het dorp. Door de vestiging en groei van fabrieken als Gazelle, EDY en Lepper ontstaat er de vraag naar arbeidskrachten. Voor deze werknemers moet er vanzelfsprekend woongelegenheden zijn. Op de vlakke ten noorden van de spoorlijn, ook wel 'de Hei' genoemd, worden vanaf 1919 arbeiderswoningen gebouwd. Er ontstaat een nieuw Dieren.

Predikant J.M. Muller van de lokale N.H. kerk volgt deze ontwikkeling met interesse. Ook hij heeft vernomen dat het de bedoeling is om in de toekomst in het nieuwe Dieren complete woonwijken aan te leggen. Aan de Kerkstraat staat sinds 1847 al zijn kerk en zijn leden behoren tot de grootste groep gelovigen van het dorp. Nu wordt het tijd mee te bewegen naar de andere kant van het spoor om daar iets te starten. Van het collectegeld dat iedere zondag wordt opgehaald, zal vanaf 1925 een deel gespaard worden voor de totstandkoming van een eigen verenigingsgebouw.

Jarenlang collecteren en sparen de leden van de Nederlands Hervormde gemeente voor hun verenigingsgebouw. Zij zien dat in 1935 de lokale katholieke gemeenschap een gebouw betreft in het oude Dieren. De hervormden zien hun kans schoon in het nieuwe deel van het dorp. Na 12 jaren sparen, waaronder een lange periode in crisisjaren, kunnen langzaam de stappen tot bouw gezet worden.

Verenigingsgebouw Nieuw-Dieren

Op 'de Hei' groeit ondertussen gestaag het aantal woningen. Na de Goudakkerstraat in 1919 volgen in de jaren daarna o.a. de Druckerlaan, Bruinwold Riedelstraat, Tellegenlaan en Faberstraat. Er vestigen zich kruideniers en in 1933 wordt er aan de Tellegenlaan een sportterrein aangelegd. Er komen openbare scholen aan de Wilhelminaweg en nabij de Lindelaan komt een Christelijke lagere school. Vanuit kerkelijke hoek verder nog geen onroerend goed.

In 1937 staat er voldoende aan middelen op de rekening om het lang gekoesterde plan uit te gaan voeren. Uit het

naburige Ellecom wordt architect G. van de Burg gevraagd een tekening te maken. Hij ontwerpt een gebouw met een kerkelijke uitstraling. Op het dak komt een klok die geluid kan worden bij aanvang van een dienst. Aan de hand van de tekening dingen 15 aannemers mee in de gunst om te mogen bouwen. De aanbesteding wordt uiteindelijk gegund aan de laagste inschrijver, J. Rougoor uit Velp tegen een prijs van 6.437,- gulden.

Het perceel ligt op de hoek Faberstaat-Wilhelminaweg en is waarschijnlijk al eerder door de kerkenraad aangekocht. Het nieuwe gebouw zal onderhouden, geëxploiteerd en beheerd moeten worden, waarvoor een vereniging in het leven geroepen wordt. Van 1937 tot 1973 bestaat de 'Vereniging tot stichting en instandhouding van een gebouw voor Christelijke Belangen te Dieren'. Zij zal eigenaar worden van verenigingsgebouw Nieuw-Dieren.

Verenigingsgebouw Nieuw-Dieren omstreeks 1950

Eerste steen

Op zaterdag 13 november 1937 wordt de eerste steen gelegd door predikant J.M. Muller. In het openingswoord wordt gememoreerd dat de wens dit gebouw te realiseren al wel zo'n 20 jaar bestond. De heer A.C. Smit is voorzitter van de opgerichte vereniging. Hij is trots op het feit dat alle benodigde gelden uit de eigen gemeenschap gekomen zijn. Slechts één gift is van buitenaf gekomen (33 gulden). Aan de andere kant vraagt hij de aanwezigen betrokken te blijven, omdat de kosten niet bij de bouw zullen ophouden. Verwacht wordt medio februari '38 te kunnen openen. Tot slot spreekt hij de hoop uit dat het gebouw altijd eigendom van de hervormde gemeenschap zal blijven en nooit voor andere doelen gebruikt zal worden.

Glas-in-loodramen het Verenigingsgebouw Nieuw-Dieren

Prachtig meubilair

Het is niet winter, maar zomer 1938 als het verenigingsgebouw officieel geopend wordt. Op vrijdagavond 16 juli vult de zaal in het gebouw zich met genodigden. Onder hen namens de gemeente wethouder Th. Rijnenberg. In het openingswoord van de heer Smit bedankt hij de predikant voor diens initiatief en de

architect voor de prettige samenwerking. Daarnaast heet hij de kerkenraad, kerkvoogdij en de afgevaardigden van de verenigingen welkom. Dankzij een bazaar, georganiseerd door het vrouwencomité, staat er prachtig meubilair. Maar liefst 150 stoelen. Een woord van dank gaat naar deze dames. Het gebouw Nieuw-Dieren aan de Wilhelminalaweg 57 is geopend! Het kerkkoor zingt liederen en predikant Muller biedt namens de kerkenraad een Bijbel aan. Hij zal deze avond vanaf het podium wijdingswoorden spreken.

Dieren is een verenigingsgebouw rijker. Het is de ideale plek voor de hervormden om samen te komen. Een eigen plek waar alle geledingen kunnen overleggen en besturen. De verschillende zangkoren oefenen er hun liederen en natuurlijk is er plaats voor andere verenigingen. Door het opstellen van huurovereenkomsten met hen stromen er de benodigde gelden binnen. Denk aan de toneelvereniging of muziekvereniging. Een ander voorbeeld is dat van de Orde van Goede Tempeliers. Zij huren in 1941 de ruimte en maken gebruik van de mogelijkheid er een film af te spelen. Het doek kan op het podium en er is een filmprojectorkamer aanwezig. Zowel het middagprogramma voor de jeugd als de film voor volwassenen zijn propaganda voor de drankbestrijding.

Veel activiteiten

De bijeenkomsten zijn door de jaren heen talrijk en zeer verschillend van aard. Bij een uitvaart dient het gebouw als startpunt voor de rouwstoet richting begraafplaats. De voetbalclub verkoopt er meubilair en prullaria tijdens diens jaarmarkt. De plattelandsvrouwen van de afdeling Dieren organiseren er een paasmiddag voor ouderen. Kinderkoor Calluna-rakkertjes, kledingbeurzen en een Sinterklaasmiddag. Er zijn evangelisatiebijeenkomsten en hele andere jeugdfesten. Het gebouw, dat in 1951 nog uitgebreid is met een vergaderruimte, is waardevol voor verenigingen die zelf dan nog

A. R. Kiesver.
Dieren
Vergadering
op woensdag
18 okt., 7.45 u. nam.
in Nieuw-Dieren.
Mr. W. AANTJES,
2e Kamerlid, spreekt over:
Het Kabinet de Quay

niet over een eigen onderkomen beschikken. Het is een juiste inschatting van predikant Muller geweest om hier een verenigingsgebouw te vestigen. Jarelang oefent de accordeonvereniging er wekelijks. De klanken van de muzikanten zijn buiten het gebouw nog goed te horen. Het klinkt mooi als je er langsfiets. Toch zal de muziek er verdwijnen, of toch niet.

Oranje Groene Kruis
MOEDERCURSUS
(zuigelingen)
op dinsdag 13 november om half acht
in Gebouw Nieuw Dieren, Wilhelmina-
weg.
Opgeven meteen 's avonds aan de zaal

Andere bestemming

Ontkerkelijkheid zorgt ervoor dat er al lange tijd geen diensten meer gehouden worden. Geen zondagschool meer voor de kinderen uit de buurt en ook geen kerstavondviering. Verenigingen huren het gebouw steeds minder omdat sommigen reeds een eigen clubgebouw bezitten. Aan de andere kant zijn er wel terugkerende kosten voor onderhoud. Gebouw Nieuw-Dieren wordt in 1976 verkocht aan de gemeente met behoud van karakter. Verenigingen kunnen er nog steeds in terecht. Echter, in 1998 verkoopt de gemeente het gebouw. Er zijn op dat moment nog vier verenigingen die het gebouw huren. De inkomsten daarvan wegen niet op tegen de jaarlijkse kosten. Nieuw-Dieren gaat van de hand voor een bedrag van 326.700 gulden en krijgt tevens een andere bestemming. Na een grondige verbouwing opent restaurant 'de Pastorie' haar deuren. Er volgen in korte tijd meer eetgelegenheden, met namen als Tijd, Just Memories en Bistro 7 Sins. Geen van allen lukt het om langere tijd te bestaan.

Cellowinkel

Anno 2021 herbergt het gebouw de enige cellowinkel van Nederland. Het is een ontmoetingsplek voor cellisten uit binnen- en buitenland. Workshops, open podium, demonstraties en concerten aan de Wilhelminaweg 57. De akoestiek is er prachtig. Er klinkt weer muziek!

Bronnen

Literatuur: *Nijver Dieren Noord, Honderd jaar gereformeerd kerkelijk leven in Dieren.*

Websites: Delper, Gelders Archief, de Gelderlander. Cellowinkel.nl

Afbeeldingen: Archief Walter de Wit, Archief Frans Nas, Cellowinkel.nl

Met dank aan Jos Leeman.

Boekbespreking: TIJDSCHRIFT BOSCHWEG 7

Fineke Burgers

Deze bijzondere (eenmalige) uitgave bevat de uitgebreide beschrijving van een straat in Velp, namelijk de Boschweg, in het bijzonder het huis op nummer 7. Het betreffende huis ligt op de hoek Burgemeester Brandtplein/Bosweg. Deze buurt wordt ook beschreven in het artikel van John Jansen van Galen in A&H 200 'Herinneringen aan de Bosweg in Velp', maar dit verhaal toont weer een heel andere blik.

De maker van dit 'Tijdschrift', Menno Walsweer, die vanaf 1980 op Boschweg 7 woont, heeft o.m. veel onderzoek gedaan naar vorige bewoners van zijn huis. Wel twee kunstschilders hebben er gewoond, t.w. Abraham van der Zee (zie A&H 201, sept. 2019) en Adria Bleijs (1877-1964). Over de laatste is een uitgebreide levensbeschrijving te vinden in dit 'Tijdschrift' met veel gekleurde afbeeldingen. Vol trots vertelt de auteur dat hij van beide kunstenaars schilderijen heeft weten te bemachtigen. Ze hangen in zijn hal op Bosweg 7!

Er komen veel onderwerpen voorbij: de ontwikkeling van de wijk met een oude plattegrond, panden wat verder van 'zijn' huis gelegen. Bakkerij De Voorzorg en ook de

Modelhoeve, Monte Bello, Klein Gelrestein, over dokter Wouters, over de familie Brandt waarnaar het Brandtplein is genoemd. Het Villa-park en Huize Overbeek worden ook meegenomen in deze wijkbeschrijving.

Het 'tijdschrift' is aangekleed met veel oude en nieuwe foto's en prentbriefkaarten. Ook luchtfoto's illustreren het geheel. Alles wordt op

aantrekkelijke licht-ironische manier 'aan elkaar gepraat'. Het is een boeiend, bijzonder boekwerk

geworden, waaruit geïnteresseerden in de geschiedenis van Velp, ook lezers van *Ambt & Heerlijkheid*, nog weer veel te weten kunnen komen. Onderaan de pagina's wordt verwezen naar de vindplaatsen van tekst en afbeeldingen.

Het boekwerk is te bestellen (on demand) bij de auteur voor € 16,-. Het is ook digitaal te lezen zie:

https://walsweer.eu/tijdschrift/tijdschrift_boschweg_7.pdf

EEN GESPREK OP NIVEAU

John Jansen van Galen

Naar aanleiding van het stuk over de brandtoren in ons vorige nummer ontvingen we onderstaande toevoeging.

Mag ik een pennenstreek toevoegen aan het relaas in *Ambt & Heerlijkheid* over de brandtoren in het Rozen-daalse Veld? Toen die zijn oorspronkelijke functie verloren had en door enthousiaste omwonenden voor afbraak behoed was, kreeg hij nog een nieuwe functie. Omroep Gelderland startte vanuit het wachthokje in de top ervan een interview-programma onder de naam Een gesprek op niveau. U begrijpt de toespeling.

Ik werd er als gast voor uitgenodigd en beklom, mijn hoogtevrees overwinnend, de steile stalen trap omhoog om er na het gesprek weer van af te dalen (wat eerlijk gezegd enger was).

Vóór mij, vertelde de presentator, was Jomanda te gast geweest, die toen nationale bekendheid genoot als een soort gebedsgenezers. Ze sidderde en trilde als een espenblad, en ze hadden haar treetje voor treetje omhoog moeten praten! De bovennatuurlijke krachten die ze voor haar publiek altijd wist op te roepen lieten haar kennelijk in haar eigen ure des benaauwenis deerlijk in de steek.

Wat mij verwonderde dat daarvan niets te horen was geweest in de uitzending. Ik werkte bij VPRO-radio en wij hadden met dit gegeven wel raad geweten: de tocht omhoog en omlaag was immers minstens zo interessant als dat hele gesprek? Maar Omroep Gelderland startte de opname pas als de gast eenmaal boven veilig en wel in zijn stoeltje zat. Zo werd de toren in het Rozendaalse Veld niet optimaal benut.

STRAATBEELD IN VELP

Hans Witt

De Hoofdstraat in Velp verlaat in de verte het centrum met een flauwe bocht naar links, op weg naar Rheden. Het uitzicht op deze bocht bestond al eeuwenlang. Het straatbeeld er omheen is heel wat vergankelijker.

Op de bovenste foto rond 1890 de Jongenskostschool en daarnaast het Heerenlogement Naeff (de bomen zijn van de overtuin). De paardentram is op weg naar de flauwe bocht om daarna uit het zicht te verdwijnen.

Op de tweede foto in 1930 Hotel Naeff met de tramlijn 1 die er tingelend aan komt rijden.

Daaronder, rond 1960, de wat vergane glorie van de sigarenmakerij en -winkel van v.d. Bovenkamp. In de verte het torentje van het fraaie bankgebouw tegenover het postkantoor. Nog net zie je de geelzwarte bus van de Gelderse Tramwegen vertrekken. Links van de bushalte het terrein waarvoor de vergunning voor de bouw van de Naeff-flat net is verleend.

Tot slot in 2021 de Overtuin en het roodkleurige bankgebouw er tegenover (binnen een paar decennia al het tweede nieuwe bankgebouw op deze plek). In tegenstelling tot de andere foto's op deze foto géén passerend openbaar vervoer. Wel een verkiezingsbord van D66: er waren verkiezingen op komst, de formatie daarna zou nog erg lang duren.

Foto's: 1890 en 1930 Gelders Archief, ca 1960 collectie van Beurden, 2021 Hans Witt

VAN HET BESTUUR

Vrijdag 21 oktober kwam, sneller dan verwacht, het bericht dat ons bestuurslid Hilde Brekelmans was overleden. Nauwelijks te bevatten dat iemand, die op 1 september de zomere excursie naar het Muiderslot en Pampus nog in goede banen leidde, er niet meer is.

De organisatie van de vrijwilligersmiddag een paar weken daarna op haar geliefde Middachten blijkt nu haar laatste activiteit. Achteraf bezien viel haar dit al zwaar.

Hilde stapte in 2004 in de redactie van dit tijdschrift, precies bij het jubileumnummer van de Kring (50 jaar). Tien jaar later, 40 nummers verder, stapte ze over naar het bestuur van de Kring. Daarin liet ze haar organisatietalent zien. Diverse excursies naar o.a. Veenhuizen, Amsterdam, Enschede, Leerdam en Haarzuilen regelde ze tot in de puntjes (zelfs de snoepjes voor onderweg). Voor deze activiteiten kreeg Hilde altijd veel waardering.

Daarnaast was ze al die jaren de animator achter alle acht jaarlijkse dorpswandelingen. Speciaal ontwikkelde ze de gezamenlijke wandeling met Natuurmonumenten, gericht op erfgoed in de gebieden van die organisatie. Veel zorg besteedde ze aan vorm en inhoud (sprekers) van de voorjaars- en de najaarslezing. Het tot stand brengen van maar liefst acht dorpstentoonstellingen in 2019 was mede een verdienste van Hilde.

Soms voor, maar meestal achter de schermen heeft Hilde enorm veel werk verzet voor de Kring. Bij dit alles toonde ze een groot gevoel voor medemenselijkheid, vriendschap, belangstelling en gastvrijheid.

Het dorp De Steeg kende Hilde als een energieke en maatschappelijk betrokken persoon. Als vrijwilliger was ze onder andere actief als gids op Middachten, als bestuurder van stichting Het Parkhuis en als bestuurder van stichting Kerk op Steeg.

Haar leven werd vier jaar geleden getroffen door het ongeval van haar echtgenoot Paul. Na een periode van verpleeghuiszorg in coronatijd volgde uiteindelijk het afscheid. Dankzij haar sterke karakter wist ze hiermee om te gaan en aanvaardde het leven zoals het was. Zoals ze zelf op het laatst aangaf "Ik heb een goed leven gehad en nu is het goed".

Het bestuur blijft bedroefd achter maar ook dankbaar dat we met zo'n fijn mens hebben mogen samenwerken.

Harry Klein Koerkamp, voorzitter

Nieuwe leden in de periode van 1 augustus tot 1 november

De heer R.M. Kuipers	Velp
De heer A.H.C.C. Janssen	Herveld
De heer W.J.M. Adriaanse	Rozendaal
De heer L. Gerdessen	Rheden
De heer J. van Wollingen	Schoonhoven
de heer J.N. van Klaveren	Velp
de heer L.N. Schlaghecke	Westervoort

Bestel gemakkelijk op www.appeldoorn.nl

Assink^{nvm}

MAKELAARS

Hoofdstraat 166
6881 TL Velp
026-361 70 23

assinkmakelaars.nl

Loodgieters- en
installatiebedrijf

Huysmans

Velp

06 55346139

Erkend installateur
Gas en water

Sinds 1980 Hoveniers met Passie

- ⇒ Beleef
- ⇒ Geniet
- ⇒ Ontspan

gebr. RIJNEVELD b.v.

**tuin- terreinverzorging
en bestratingen**

- ▶ Advies en ontwerp
- ▶ Tuinaanleg
- ▶ Onderhoud

TUIN GELUK

Spankeren 0313-427288

www.rijneveld.nl